

ΠΑΝΔΟΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κ.λ.

ΤΟΜΟΣ ΕΝΝΑΤΟΣ.

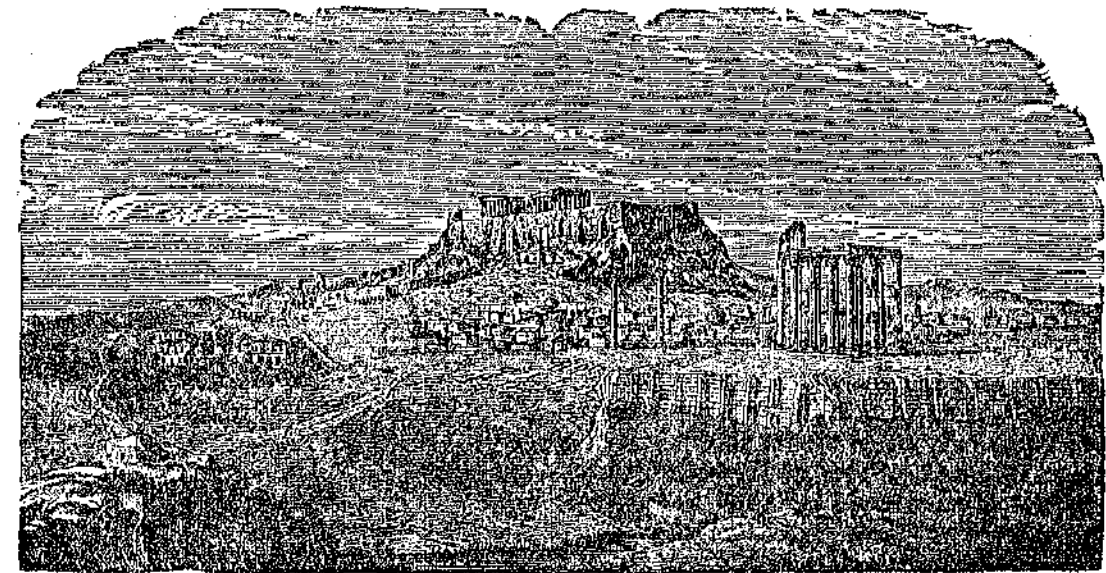
ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1858 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1859.

ΑΘΗΝΗΣ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΝΔΟΡΑΣ.

1859.

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1858.

ΤΟΜΟΣ Θ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 207.

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

δ π δ

Π. ΚΑΛΑΙΓΑ.

(Συνέχεια. Ἴδε φολλ. 206.)

•••••

Δ'.

ΤΗΝ λύσιν τοῦ δεινοῦ προβλήματος, περὶ οὗ πρόκειται νὰ ἐνασχοληθῶμεν, προπαρασκευάζομεν ἀναντιρρήτως ἐξετάζοντες ποῖον χάσμα διέμεινε, μὴ συμπληρωθὲν ἐξ ὧσιν περὶ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας εἴπομεν.

Ἀπεβλέψαμεν πρῶτον εἰς τὰ καίρια συμβάντα καὶ κατ'αὐτὰ διηρέσαμεν τῆς ἱστορίας τὰς περιόδους· ἀλλὰ τοῦτοι πράττοντες εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελέσαμεν, πλὴν εἰς τὸ νὰ δώσωμεν τὸν οἰκτεῖον τρόπον εἰς τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ περιλαμβανόμενα, καὶ νὰ διαστείλωμεν τὸ ὄλικόν μέγεθος αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς ἐκβάσεως, τὴν ὁποίαν προσεκτικῶς παρακολουθήσαμεν.

Ἀγνιτάσσοντες τότε εἰς τὴν ἐκβάσιν τὴν διάνοιαν ὡς τὸ ἐνδόξου καὶ τὴν ἐνεργὸν αἰτίαν, καὶ μὴ κρίνοντες κατὰ τὴν τελευταίαν τροπὴν τὰ πραχθέντα, ἐστρέψαμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν πρὸς τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ ἀπεδώκαμεν τὸν οἰκτεῖον χαρακτήρα, κατὰ τὴν ἐν ἐπιγνώσει μετοχὴν, διαχωρίζοντες τὸ σκοπούμενον ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως, ὁποίαν ἡ περιπλοκῆ τῶν πραγμάτων ἀπέδειξεν.

Ἀφ' ἐνός μὲν ἔχομεν τὸ ὄλικόν μέγεθος τῶν πραγ-

μάτων, ἀφ' ἐτέρου πάλιν τὸν ἠθικὸν καταλογισμὸν τῶν προσώπων, καθ' ὃν ἀποχωρίζομεν ὅτι ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρώπινον θέλησιν, τοῦλάχιστον καθ' ὃ μέρος εἰς ἕκαστον καταλογίζομεν. Μεγάλην ἐδώκαμεν προσοχὴν εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν ταύτην τῶν προαιρέσεων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιπλοκῶν, καὶ τὸ ποικίλον τοῦτο θέμα ἐθεωρήσαμεν ὡς πλουτοῦν ἐμπειρικῆς διδασκαλίας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε ὁ αὐτός, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ἐν οἷς ἐνεργεῖ, τὰ διδόμενα, ἐφ' ὧν βλίνει, καὶ αἱ περιρτοιχίζουσαι περιστάσεις, καὶ ἐν γένει αἱ ὑποθέσεις, μεταβάλλονται ἐκάττοτε καὶ παραλλάσσουσι τὴν σκηνήν.

Ἐπέκεινα τῆς ἀνθρωπίνου βουλήσεως καὶ ὑπεράνω αὐτῆς ἔχομεν ἄλλα στοιχεῖα ἐνεργούντα δραστηρίως, καὶ ταῦτα δὲν διελέσαμεν εἰσέτι διὰ τοῦ λόγου.

Ἀπεποιθήσαμεν ὅσον ἐνεσσι τὰς ἠθικολογικὰς σκέψεις, μάταιον φρονοῦντες ὅτι ἐργάζεται ὁ διὰ παραινήσεων κατατριβόμενος νὰ μεταβάλῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν ἀναμορφώσῃ ἐκ βέθρων. Ἀπεναντίας θελητικῶν ἐλογίσαμεν τὴν εὐκρίνην αὐτοῦ, ὁποῖος εἶναι ἐκ καλῶν καὶ κακῶν συγκείμενος, μίκτος, ἀλλ' ἐκάστοτε κατ' ἴδιον τύπον καὶ φυσιογνωμικῶς παραφέροντα.

Δύο τινα παρέχουσι τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπορίαν. Ἀὐτὰ τὰ ἔξω τῆς θελήσεως ἡμῶν στοιχεῖα, τί εἶναι; Τίνος δυνάμεως ἐμφαίνουσι τὴν ἐνεργεῖαν; Καὶ πάλιν, τίς ἡ σχέση αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρώπινον θέλησιν; Χρεωστὴ ὁ ἄνθρωπος νὰ κλίνῃ τὸν ἀγένην ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ, ἂν ᾖται ἀκαταμάχητα, τί πταίει ὁ ὑπηρετῶν αὐτὰ καὶ ὑποτασσόμενος εἰς τὸ ἀναπόδραστον;

Αὐταὶ αἱ ἀπορίαι δεικνύουσι, ὅτι δὲν συνεπληρώθη τὸ ἔργον τῆς ἐρείτης, πρὶν ἐξετάσωμεν κατὰ τὴν σχέσιν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος τὰ φαινόμενα τῆς ἱστορίας, ὅπως ἐν ἀρχῇ εἴπομεν ἀπαριθμοῦντες τὰ προσόντα αὐτῆς καὶ ὑποσχόμενοι ἐκάστου αὐτῶν τὴν ἀνάλυσιν. Παρακολοῦθίστεντες τὰ σπουδαιότερα συμβάντα καὶ κατ'αὐτὰ βυθίσαντες τὴν ἐκθεσιν, ἐβδίσσαμεν ὁδὸν ἐπικλινῆ, τὴν ἀγούσαν εὐθὺς πρὸς τὴν ἐκθεσιν, ἀλλ' ἀφ'ἧς φθάνοντες εἰς αὐτήν, ἀγοῦσμεν πόθεν ἤλθομεν, διότι καὶ τὴν ἀνθρώπινον θέλησιν συμπλεκόμενῃ πρὸς τὰ γινόμενα εἶδομεν, ἀλλὰ παρασυρομένην εἰς τὸ βέβημα αὐτῶν καὶ εἰς μάτην ὑπεπιτοπλεῖστον ἀνέχουσαν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπαντῶμεν τὴν ἐκθεσιν ὡς αἰφνιδίον τι, καὶ, ὡς τοιοῦτον, ἔργον τύχης καὶ συμπτώσεως, διότι βλέπομεν ἐπερχόμενα ἀποτελέσματα, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὰς πρώτας αἰτίας καὶ διὰ τοῦ λόγου δὲν εἰσχωροῦμεν εἰς τὰ γινόμενα.

Καὶ ἄλλο ἐλάμβασεν ἡμᾶς, διότι λίαν ἐφάνημεν πρόθυμοι πρὸς κατατομὴν τῆς ἱστορίας εἰς περιόδους· ἀλλ' ἂν δὲν συνδέσωμεν πάλιν αὐτὰς εἰς ἓν πᾶμα, δὲν ἐπιτυγχάνομεν κλῆν νὰ δεῖξωμεν, ὅτι εἶναι τῆς αὐτῆς ἱστορίας μέρη αὐτὰ τ' ἀσυνάρτητα κλάσματα. Ἔχομεν οὖτω ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς τοῦ ὅλου ἐνώσεως καταχρῆσθαι ὑπεράνω τῶν διαίρεσεων, ὡς ὑποτεταγμένων εἰς αὐτάς. Τὰς περιόδους δὲν παρεδέχθημεν, διὰ νὰ διασπᾶσωμεν διεστῶτα μέρη, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνοψώσωμεν κατὰ τὸ οἰκεῖον μέγεθος τὰ ἐπιφανέστερα συμβάντα, καθ' ἃ ἡ ὅλη ἱστορία προβαίνει, συνεχιζομένη πάντοτε, διότι καὶ αὐτῶν ἐπεκτείνονται αἱ συνέπειαι πέραν ἐκάστης περιόδου, ἀποτόμως μὴ διακοπτομένης.

Αὐτὴ ἡ ποθουμένη ἐνότις, ἡ συναποτελοῦσα τὸ γενικώτερον νῆμα τῆς ἱστορίας, εἰς τί ἄλλο συνίσταται κλῆν εἰς ἀνατέρας αἰτίας, τῶν ὁποίων παρατείνονται αἱ συνέπειαι ὡς αἰτίαι ἐκ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς καὶ ἐστίας καὶ διαφωτισμοῦ τὴν φερόντων τῶν ἀλλεπαλλήλων συμβάντων, διασπασθέντων εἰς τὴν ὁρασιν ἡμῶν; Τὸ διάστημα τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον ἀναιρέτως παραδέχεται ὁ Συγγραφεὺς ὡς ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ ἔργου, οὐδεμίαν παρέχει ἐνότητα, διότι τὰ διάστημα τοῦτο εἶναι ἐξωτερικὸς περιβόλος καὶ τάφος περιοχῆς; οὐδαμῶς ἐμφαίνων τὴν συνάφειαν τῶν περιειλημμένων συμβάντων κατὰ τὰς ἰδίαις αὐτῶν σχέσεις, ἐξ ἧς ἀντιλαμβάνομεθα τῆς ἐνότητος.

Πάντοθεν λοιπὸν προκαλοῦμεθα πρὸς ἀνεύρεσιν γενικῆς ἰδέας ἀπρωρημένης ἐπὶ τοῦ ὅλου καὶ συγκροφύσεως τὰ κατὰ μέρος. Αὐτὴν τὴν γενικὴν ἰδέαν ἐπικαλοῦμεθα μάλιστα πρὸς ἐξήγησιν ἐκεῖνου τοῦ μέρους τῶν συμβάντων, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὰ βρια τῆς ἀνθρωπίνου θελήσεως καὶ ἐπιφέρει τὴν ἐπικρατοῦσαν βροπήν. Ἐξ αὐτῆς τὸ ὡς αἰφνιδίον καὶ ἔργον τύχης λογιζόμενον ἐξελλίσσεται ὡς ἀπόρροια καὶ, καθόσον διορθῶμεν τὸν λόγον τοῦ γινόμενου, μειοῦται καὶ συστέλλεται τὸ κατὰ σύμπτωσιν.

Ἴδου τῶρα ἔχομεν ὅλα τὰ τὴν ἱστορίαν ἀπαρτίζοντα, διότι λαβόντες τὰ κύρια συμβάντα, ὡς

φέροντα τροπήν, διεχωρίσαμεν τὴν καταλογίζομένην εἰς τὰ πρόσωπα ματοχῆν, τὸ δὲ πλεονάζον δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ὡς στερημένον λόγου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀναλύομεν καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀνατρέχομεν εἰς τὰς πρώτας αἰτίας, ἐξ ὧν βλέπομεν καταφερομένην τὴν πρόοδον τῶν πραγμάτων, δι' ὅλης τῆς ποικιλίας οὐδέποτε ἀπεβλλόντες τὸν μίτον, βαθυκῶδον ἐξελλισσόμενον καὶ φέροντα ἡμᾶς ἐξω τοῦ λαβυρίνθου.

Καὶ ταῦτα μὲν φανταζόμεθα, ὅπως εὐχόμεθα καὶ χωροῦντα κατὰ βροπήν. Ἀλλὰ διὰ τίνος τρόπου ἀνεγχεόμεν τὰς πρώτας αἰτίας, καὶ τοῦ ἐφεδρῆσιν κῦτα αἱ μητέρας τῶν γινόμενων καὶ τοιαῦτα προχέουσαι ἀποτελέσματα, μεθ' ἃ τὰς ὑποκείμενους ὑπαρχούσας καὶ ἐνοκηπούσας, οὐδέποτε ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἀφ' ἐστίας ὁραταί; Ὅταν λέγωμεν αἰτία πρώτη, τί ἐνοοῦμεν; Δὲν ἐνοοῦμεν βεβάζως ταῖς προηγουμένου καὶ ἐπομένου, διότι τοιαύτην κατὰ χρόνον διαδοχὴν ἔχομεν πλεονάζουσαν καὶ φέρουσαν ὄχλον, ὥστε σπεύδωμεν εἰς ἐσωτέραν συνάφειαν καὶ εἰς τὸ κακαλυμμένον βῆθος τῶν πραγμάτων, διασχίζοντας τὸν φλοῖον αὐτῶν.

Τίς ἀναπέτῃ τὸ παραπέτασμα ἀποκαλύπτων ὁπισθεν τῆς σκηνῆς ἐνεργούσας δυνάμεις καὶ γενεσιουργούς αἰτίας, ὑπὲρ τὴν πολὺμυρον καὶ πολὺτροπον ἐπιφάνειαν κρυπτομένης;

Καθ' αὐτὸ ὀνομάζομεν αἰτίαν ἐκεῖνη, ἐξ οὗ ἄλλο ἔπεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, τὸ ἀποκαλούμενον αἰτία, εἶναι ὅπως σχετικὸν πρὸς τὸ ἐφεπόμενον, διότι δὲν εἶναι πρῶτον ἀπολύτως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐξ ἄλλου προβαίνει καὶ οὕτω καλεῖται εἰς ἐπάπειρον. Ὅσοι ἄρα παλινδρομοῦντες ζητοῦν τὴν πρώτην αἰτίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, κινδυνεύουσι ἐπαναβαίνειν ἀπὸ αἰτίας εἰς αἰτίας νὰ φθάσωσι μέχρι κῆραυ καταβολῆς. Καὶ τιμῶντι οὕτω σχεδὸν ἐπροξεν οἱ Βυζαντινοί, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία ὡσεπιτοπλεῖστον ἄρχεται ἀπὸ Ἀδάμ καὶ Εὐγὼς καὶ τῆς πρώτης ἀμαρτίας.

Συντομικὴ χάριν φαίνεται, ὅτι δυνάμεθα νὰ παραλειψώμεν ὡς γνωστὰς καὶ κοινὰς, τὰς ἀνωτάτας καὶ πρώτας αἰτίας, περιριζόμενοι εἰς τὰς ἐγγυτέρας. Τίνας ἐν τούτοις αὐταὶ αἱ ἐγγυτέρας αἰτίαι, αἱ ἡμέσως προηγούμεναι τῶν ἱστορουμένων; Ἄν ἴναι πάλιν συμβάντα καὶ ὑπὲρ τὸ σχῆμα αὐτῶν, οὐδὲν ἀπρέχουν τὸ χροῖσιμον, διότι τὸ σχῆμα συμβάντος, ἴναι ὅπως ἀνάμμοστον εἰς τὴν σεβερότητα αἰτίας, καὶ μόνη ἡ διαδοχὴ, ἔπτω καὶ ἀμείωσι καὶ κατὰ πόδας, δὲν ἀποτελεῖ σχέσιν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς ἕκαστον σῶμα μεταδίδει τὴν ἰδίαν ἐκθεσιν ἐκ τῆς τριβῆς μειωθεῖσαν ὥστε μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀκρας ὑπολογίζομεν τὴν δυνάμιν αὐτῆς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἐν ταῦθα ὁμοῦς ἐκ μικρᾶς, τῆς ἐγγυτέρας αἰτίας, μετὰ γὰρ προβαίνουν ἀποτελέσματα πόθεν ὁμοῦς ἡ ἀξίσεως τῆς δυνάμεως;

Προτάττοντες λοιπὸν ἄλλα συμβάντα, καὶ τοὶ ἐγγύτατα, δὲν διαλύομεν τὸ πυκνὸν νέφος, ἐτι πυκνώτερον γινόμενον.

Πόσα τάχα δὲν ἐπενόησαν ὡς αἰτίαν τῆς Ἀμερικῆς

κανικῆς, ἢ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐκεῖνης μὲν ἄνωτέραν προσεβλέποντες ἀκτῖνα φωτός, διασχίζομεν τὴν παρὰ τῆς μητροπόλεως ἐπιβληθέντα δακμὴν, καὶ αὐτῆς δὲ τὴν οικονομικὴν κρίσιν καὶ ἐνεκεν αὐτῆς τὴν συγκαλέσιν τῶν τάξεων, ἐκεῖνης πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Φραγκλίνου δημοσιεύειν ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν τῶν Ἀγγλῶν ἀρχόντων Μισασσοῦσῆς, διαδηλοῦσάν ἐν γένει τὸ δεσποτικὸν φρόνημα τῶν κυβερνώντων, ταύτης δὲ τὸν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ σφαίροπαιγνίου ἔρκον, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἄσάτως τῶν Μηδικῶν ἡδύνατο νὰ δεγθῆ τις ἐγγυτέραν αἰτίαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Ἀτάσσης γεννηθεῖσαν ἐπιθυμίαν. Ἀκκινῶν καὶ Ἀργείων καὶ Ἀττικῶν, καὶ Κορινθίων Θεραπεινίδων, περὶ ὧν ἔμαθα παρὰ τοῦ Κροτωνιάτου Δημοκλίδου, τοῦ ἰάσαντος αὐτῆν καὶ τὸν πόδα τοῦ Δαρείου. Τάχα καὶ τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως δὲν ἔθισαν τὴν αἰτίαν ἐν τῇ ἀπάτῃ τοῦ Ἰψηλάντου, παρενοήσαντος τοὺς λόγους μεγάλου καὶ δυνατοῦ Ἡγεμόνος;

Ὅταν παρατηρήσωμεν τὴν ἀκάθεκτον φερόντων πραγμάτων, πῶς ὅλα χωροῦν συμβάλλοντα εἰς τὸ αὐτὸ βέβημα καὶ ἐξογκοῦντα αὐτὸ, ἐνῶ συνέπυσσῶμεν τ' ἀντιστάμενα, δὲν εἰρίσκομεν διὰ τῆς ἐμφεστέρης καὶ μικροσκοπικωτέρας ἀναλύσεως ἐν πρώτῳ τινι συμβάντι ὡς ἐμβρυον τὴν ἐπερχομένην ἀνάπτωσιν, οὕτε ἡ λεγομένη αἰτία χρησιμεῖ εἰς ἄλλο τι, ἢ ὡς ἀφετηρία, καὶ πρὸς ἀνάστυξιν τοῦ νέματος τῆς διηγήσεως. Ἀντὶ αἰτίας ἔχομεν μικρὰν τινα ἀφορμὴν ἐπιτεχνήσαντα τῆς αἰτίας τὴν ἐνέργειαν, ὑπακρυπτομένης πάντοτε καὶ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κινούσης τὰ φαινόμενα.

Ἐν ἀπορία τοιαύτης αἰτίας βαθυτέραν ἐχούσης ὑπόστασιν καὶ μὴ συγκαταλεγμένης μετὰ τὸν λοιπῶν φαινομένων, ἀριέμενοι εἰς τὸν παρασῶροντα τὰ πάντα βροπήν, τύχης ἔργον νομίζομεν τὴν ἱστορίαν. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν τύχην, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἰς τὴν τύχην αὐτῶν Fortuna populi Romani, ἀνοψοῦσαν τὸ αἰσθημα ὡς προσωρισμῶν εἰς μεγάλην καὶ ἀπταιστον δυνάμιν. Ἀλλ' ἡ τύχη τρεπεται εἰς ἀτυχίαν, καταβάλλουσαν τὰς ἐλπίδας τῶν πιθανῶν καὶ κατορθωτῶν. Διὰ τῆς τύχης οὐδὲν ἄλλο δηλοῦμεν, πλὴν ὅτι στεροῦμεθα διαγνώσεως; καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἀποδίδομεν πίστιν εἰς τὴν στερεότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἢ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν καὶ ὑπόστασιν αὐτῶν, ὡς φερομένων κατὰ σύμπτωσιν. Εἰς μάτην διώκομεν εὐγενεῖς καὶ μεγάλους σκοπούς, εἰς μάτην οἱ ἀγῶνες τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, εἰς μάτην αἱ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος Οὐραῖαι, οὐ μόνον ἀπρονοήτου, ἀλλὰ ἔρμαιον ὑπάρχοντος τῆς τύχης! Ὅταν οὐδὲν δύναται ἡ προαίρεσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἀγῶνας σπουδῆ, ἀλλ' ὅλα εἶναι κύβος, εἰς μάτην αἱ ἀρεταί, εἰς μάτην αἱ γενναῖαι αὐταπαρνήσεις, καὶ διορατικώτεροι οἱ λέγοντες, ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης!

Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ ἐν ἡμῶν ἐγγενὲς αἰσθημα λατρείας τῶν σιαστῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀρχῶν, ὡς κυμαινόμενον ναυαγίων ἐπὶ τοῦ ἀεῖρου ὠκεανοῦ ἀλλεπαλλήλων περιπετειῶν, πρὸς

ἀνωτέραν προσεβλέποντες ἀκτῖνα φωτός, διασχίζομεν τὴν παρὰ τῆς μητροπόλεως ἐπιβληθέντα δακμὴν, καὶ αὐτῆς δὲ τὴν οικονομικὴν κρίσιν καὶ ἐνεκεν αὐτῆς τὴν συγκαλέσιν τῶν τάξεων, ἐκεῖνης πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Φραγκλίνου δημοσιεύειν ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν τῶν Ἀγγλῶν ἀρχόντων Μισασσοῦσῆς, διαδηλοῦσάν ἐν γένει τὸ δεσποτικὸν φρόνημα τῶν κυβερνώντων, ταύτης δὲ τὸν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ σφαίροπαιγνίου ἔρκον, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἡ ἐπικλήσις τῆς θείας προνοίας σώζει τὸν ἀμυχανοῦντα, διότι τὸ ἀκατανόητον διαμένει μὲν ἀκατανόητον, ἀλλὰ δὲν εἶναι πλέον παράλογον, ὡς ὑπερβαῖνον τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἡμετέρου νοῦς βούλευμα τῆς διεπούσης τὰ πάντα προνοίας. Ἰποτασσομενοι εἰς αὐτὸ δὲν προτινοῦμεν τὸ ἀπὸ τύχης καὶ στεροῦμενον λόγου, ἀλλὰ παραδεχόμεθα διάνοιαν, τῆς ὁποίας εἶναι ἀνεξιχνίαστος ἡ σοφία, μικρὸν δέ τι ἐνόστε ὑποφάνεται ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ ἀποτελέσματος πρὸς ὄξαν τοῦ τὰ πάντα ἔχοντος ἐν τῇ χεῖρὶ καὶ καταισχύνει τῶν ἀπιστούντων εἰς τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ, οὗ ἡ δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελευτοῦται.

Βλέπομεν μακρὰν τοῦ νὰ ἐγείρωμεν πόλεμον κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς αἰσθηματος καὶ νὰ ταράξωμεν τὰς συνειδήσεις ἐκείνων, ὅτινες ἐν πᾶσι δοξάζουσι τὸν κύριον καὶ διὰ πάντων ἐνθυμοῦνται ὅτι ὑπάρχει. Δὲν νομίζομεν ὁμοῦς, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐκπληροῖ τὸ ἴδιον ἔργον καὶ καταδεικνύει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καταφεύγων εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν, καὶ πιστεύομεν ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εὐκόλως ἐξελέγχεται καὶ ἀνεπιτήδειος καὶ ἐπισφαλῆς.

Ἀνεπιτήδειος ἐξελέγχεται, διότι οὐδὲν πράττει ὁ ἱστορικὸς πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων καταλογίζων εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ. Ἡ θεῖα πρόνοια γίνετα ἀπλοῦν ὄνομα καὶ κενὴ λέξις, κατ' οὐσίαν μὴ διαφέρουσα τῆς τύχης. Πάντοτε ὑπάρχει τὸ ἀπροσδόκητον, τὸ ἐστερημένον λόγου, τὸ πάσης συναφείας ἀπολελυμένον, καὶ πρὸς τοὺς ἠθικοὺς σκοπούς, πρὸς τὰς ἐπινοίας καὶ τὴν περὶ τῶν ἰδίων κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου μὴ προσαρμολοζόμενον, ὥστε ἀπλοῦν ὄνομα εἶναι, εἴτε κύβος τ' ὀνομάσωμεν, εἴτε ἔργον θείας προνοίας, ἐνόσω δὲν καταφαίνεται ἢ ἐν αὐτῷ διάνοια.

Ἐπιφαλῆς λέγομεν τὸ ἐπιχείρημα, διότι δυοῖν ὀκτερον, ἢ τὰ πάντα κηθοπούμεν ὡς ἔργον θείας προνοίας, ἢ τινά. Εἰ μὲν τὰ πάντα, τότε καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ καὶ πᾶν ὅ,τι πράττομεν, ἄλλοτριαν ὑπουργοῦμεν βούλησιν, ὡς ὅσα ἐτεροκίνητα καὶ νευρόσπασκα, καὶ ἰδοὺ ἐπιπίπτομεν εἰς πανθεισμὸν ζαφώδη καταρροῦντες πᾶσαν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνθρωπίνου θελήσεως καὶ πάντα καταλογισμῶν. Ὅτε ὁ Βοσσοῦσῆτος ἐδίδασκε τὸν βασιλοῦκαϊδα: Ὅτι ὁ ἐν ὀψιῶ δάματι τοῦ οὐρανοῦ καθήμενος διοικεῖ τὰ βασιλεία, καὶ ἔχει ἐν τῇ παλάμῃ ὄλων τὰς κυρδίας, ὅτε μὲν ἀναχαιτίζων τὰ πάθη, ὅτε δὲ δίδωρ ἄρεσιν καὶ δι' αὐτῶν συγκινῶν τὸ ἀνθρώπιον γένος· εἰ μὲν προτίθεται ν' ἀναδείξῃ κατακτητὰς, τὸν τρόπον πέμπει πρόδρομον αὐτῶν, καὶ εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτῶν ἐμπνέει τὸ ἴμην ἀκαταμάχητον. Εἰ δὲ προτίθεται ν' ἀναδείξῃ νομοθέτας, πέμπει εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα τῆς ἰδίας σοφίας καὶ προνοίας. Ἄσῆς παρασκευάζει τ' ἀποτελέσματα ἐν ἀνωτάταις αἰ-

ταίς και μεγάλας φέρει τροπὰς πορρωτάτω επεικεινομένης (1). ἐνῶ λέγομεν ταῦτα ἐδιδάσκει, ποίαν κατένευεν εἰς τὴν ἀνθρώπου μοῖραν, ἢ ποίαν εὐθύνην; — Π στουγερά νόξ τοῦ Ἁγίου Βερολλομαίου δὲν ἦτο κατ' αὐτὸν ἔργον τῆς θείας προνοίας, ἀφ' ἧτος τοῦ χαλινοῦ τῶν παθῶν;

Εἰ δὲ πάλιν, νομίζοντες ἀπαραίτητον θεμέλιον τῆς ἠθικῆς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνθρώπου θελήσεως ἐπιτρέψωμεν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ἐκλογὴν μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ, καὶ προαιρέσιν, καὶ κατ' οἰκείαν κρίσιν ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐκ διακειμεμάτων παραδεχθῶμεν ἐπιβιβάζουσιν ματαξὺ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγώνων τὴν θεοῦ πρόνοιαν πρὸς τιμωρίαν τοῦ ὑπεραιφομένου κακοῦ, ἀφοῦ ἐπέτρεψε νὰ γίνῃ, ἢ πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἀφοῦ ἐπέτρεψε νὰ πάθῃ τὰ ἐσχάτα, ἢ διὰ νὰ μεταβάλῃ τὴν φροσὴν τῶν πραγμάτων πρὸς τὰ ἴδια καὶ ἀνεξεχνήστα τέλη, μεγάλην καὶ δυσδιάστακτον ἀναδεχόμεθα εὐθύνην ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπινον ὑπολογισμένης δύναμιν, ὑποσχομένοι νὰ διαχωρίσωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ποῖον τὸ ἀνθρώπινον καὶ ποῖον τὸ τῆς θείας προνοίας. Ἐκ τίνων σημείων τακμαίρωμεθα καὶ πῶς τὴν παρέμβασιν τῆς θείας προνοίας, ἐλλαμβάνοντες ἴσως ὡς ἔργον αὐτῆς ὅ,τι εἶναι ἔργον ἀνθρώπινον παθῶν, καὶ τανάπαλιν, πῶς ἀρνούμεθα εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν ὅ,τι καταλογίζομεν εἰς τὸν ἀνθρώπον.

Ἀλλὰ παιδιὰ τρώντι τῆς θείας προνοίας τὸ ἀπροσάητον, ἐπεμβαίνουσης, ἀφοῦ ἐπράχθη παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸ κακόν, ἀπλῶς διὰ νὰ ἔχῃ καὶ αὐτοῦ ἡ προαίρεσις τόπον, καὶ αὐτόχρονα ἀσθενῆς τὸ τῆς παντοδυνάμου σοφίας, ἐνίοτε μόνον ἐνδυνάμω, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως. Τοῦτ' αὐτὸ ἄλλοι καλλωπίζοντες εἶπον, ὅτι ἡ θεία πρόνοια προορᾷ μὲν, δὲν χειραγωγεῖ ἡμῶς τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων πραττόμενα κακά. Ἀλλὰ τὸ προορῶμενον προὔπαρχει ἐν τῷ νῷ τοῦ προορῶντος, πρὶν ὑπάρξῃ ἐν τῇ προαιρέσει ἡμῶν, καὶ πρὶν ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπάρξωμεν, ὥστε ἡ προαίρεσις ἡμῶν εἶναι πλήρως προορισμοῦ, ἀνεκλθεν καὶ πρὸ αἰώνων καιρένου, ἀναγκαίου καὶ ἀπαρρηκίτου. Ὅταν τοιοῦτο τρόπον ἐπλάσθημεν οἱ χυδαῖοι ἄνθρωποι, ὥστε νὰ πράξωμεν ὅ,τι ἐν τῷ προορατικῷ τῆς θείας προνοίας κείται ἀνεκλθεν διαγεγραμμένον, ποῦ ἢ ἐν τῷ πράττειν ἐλευθερία ἡμῶν;

Ἄν ἡμῶς περιορίζοντες εἰς μόνον τὸ προορατικόν τὸ τῆς θείας προνοίας, εὐφύμως, πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοπροαιρέτου, θέτομεν αὐτὴν ἐκτός ἐνεργείας, τότε οὐδὲν συμβάλλει ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ τὸ ζήτημα ἀπλῶς θεολογικόν.

Σκόπιμον ἐνομίσκαμεν ἐνταῦθα τὴν εἰς ἄτοπον ἐπαγωγὴν, διὰ νὰ καταδείξωμεν ὅτι ἡ συχνάκις παρ' ἱστορικοῦ ἀπαντωμένη ἐπίκλησις τῆς θείας προνοίας ἀπλῶς εἶναι πρὸς ὕψος λόγου καὶ κοινὸς τόπος πρὸς θαυμασμόν τῶν ἀγνοούντων, ποῖα ὑποκρύπτεται ἀντίφασιν καὶ ἀντινομία αὐτοπροαιρέτου καὶ ἠθικῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰς βουλάς τῆς θείας προνοίας, οὕτω ἐλλαμβανόμενης.

(1) Bossuet, Discours III. VIII.

Ἦδη ἀπόκειται νὰ δώσωμεν λόγον, ἂν σκοπὸν ἔχωμεν νὰ θέσωμεν ἐκτός τοῦ δράματος τῆς ἱστορίας τὸν κυριάρχην τοῦ κόσμου, μὴ πιστεύοντες τὸν ἱστορικὸν Μύλλερν, ὅστις μετὰ τὴν μετὰ Νικπολέοντος συνέντευξιν ἀνέκραξε πρὸς τὴν δουλωθεῖσαν Γερμανίαν, ὅτι δάκτυλον εἶδε κυρίου!!

Οὐδαίς δύναται νὰ μεμρῶθῃ ἡμᾶς, μὴ πιστεύοντας τὸν ἱστορικόν; ἢ ἄλλον οἰονόησατε, ὅτι εἶναι εἰς ἀπορήτων τῆς θείας προνοίας. Εἰμεθα ἡμῶς πρόθυμοι ν' ἀκολουθήσωμεν αὐτὸν ἐξηγῶντα τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἠθικὴν τάξιν καὶ τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα ἐκάστης κοινωνίας. Ὅποια εἶναι ταῦτα, τοιαύτη καὶ ἡ κοινωνία φαίνεται καὶ κατ' αὐτὴν προβαίνειν τὰ ἱστορικὰ συμβάντα. Αὐτὴ ἡ ἠθικὴ τάξις ἀσμένως δεχόμεθα ὅτι εἶναι θεῖον ἔδρυμα καὶ θεῖα ἀποκάλυψις, τῆς ὁποίας ἕκαστον ἔθνος κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων αὐτοῦ εἶναι δεκτικόν. Ὅταν αὐτὴ ἡ ἠθικὴ τάξις καταπατήσῃται, ὅταν ὑποτακπύονται τὰ θεμέλια αὐτῆς, δὲν εἶναι μακρὰν ἢ παρακμή, καὶ ἡ ἀπαισία ῥοπή τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι ἔργον τύχης, ἀλλὰ παραφθορὰ τοῦ ἀνθρώπου φρονήματος καὶ τὸ κακὸν πρῶτον ἐν αὐτῷ βόσκει. Ἡ γενικὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας ἐλαφρύνει μὲν ἐκάστου ἀτόμου τὴν εὐθύνην, δὲν ἀφαιρεῖ ὅμως αὐτὴν ἐξολοκλήρως, διότι ἡ κοινὴ ἐξαρθεῖσις εἶναι καὶ ὅλων καὶ ἐνός ἐκάστου, καὶ τὸ μίαισμα προσκολληταί εἰς τὸν δεκτικὸν αὐτοῦ. Εἰς ἐποχάς, καὶ ἂν ὑπερχεῖλιζεται τὸ μέτρον πάσης κακίας, βλέπομεν πάντοτε ἄνδρες ἀρετῆς ἐπιτιμῶντας τὰς φθοροποιούς δόξας τῶν πολλῶν καὶ καταδικαζούσας τὰ ἔλακα, τὰ διαβιβρώσκοντα πᾶν ὕγιος· δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ μὴ δεχθῶμεν τὴν συνενοχὴν τῶν πολλῶν, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ σκοταί πορευομένων, ὅσον μικρὰν καταλογίζωμεν τὴν εὐθύνην ἐνός ἐκάστου.

Ἀπειραντίας ὅπου ἡ ἠθικὴ τάξις ὑπερέχει καθαρῶς οὐσα τὰς συνειδήσεις καὶ πληροῦσα ἕκαστον γενναίου καὶ εὐγενούς φρονήματος, ἀκμαίζουσι τὰ κοινὰ καὶ προαίρεται αἱ πόλεις, καὶ διὰ τῆς αὐταπαρησείσεως κατορθοῦνται τὰ ὅλως ἀπίστευτα, ὅτε ἕκαστος ἀσμένως προσφέρει τὸ ἴδιον φθαρτὸν ὑπὲρ τοῦ κοινῷ αἰδίῳ.

Ὅπως ὁ φυσικὸς ὄργανισμός ἀδιαλείπτως ἀναγεννώμενος ὑπάρχει καὶ τὸ φθαρτὸν διατηρεῖται ὑπερνωκῶν τὰς φθοροποιούς αἰτίας καὶ ὑποτάσσων τ' ἀντιστάμενα εἰς τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη ἀδιαλείπτως ἀναγεννῶνται, νέων πάντοτε χερίζοντα δυνάμεων καὶ ἐκ τῶν ἠθικῶν αὐτῶν στοιχείων πορίζομενα βιωσιμότητα.

Τίς προκίζει τὰ ἔθνη πῶς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, κάλλιον πράττει ὁ ἱστορικὸς ἀπέχων νὰ ἐξετάσῃ καὶ μὴ περιπλεκόμενος εἰς μεταφυσικὰς καὶ θεολογικὰς ἐξένας, εἰς ἃς οὐδαμῶν ἔχει ἀρμηδιότητα, μὴ ὀρμώμενος ἐκ τῶν καθόλου. Δὲν εἶναι ὅμως ἱστορικὸς ἂν δὲν βιβιωσῇ τὴν ὑπαρξίν ἢ τὴν ἐλλείψιν αὐτῶν, ἂν δὲν ὀρίσῃ τὴν ποιότητα, καὶ δὲν καταστήσῃ αὐτὰς δρατὰς. Ἄνευ τῶν ἠθικῶν στοιχείων ἡ ἱστορία εἶναι ὡς εἰκὼν ἐστερημένη βάλους καὶ περιοχῆς, οὐδαμῶς βλίνουσα, ἀνευ οὐρανοῦ καὶ

γῆς, ἀνευ ὀρίζοντος καὶ τόπου καὶ φύσεως καὶ χωρογραφίας, καὶ ὡς φάσματα πηρέζοντα τὰ εἰκονιζόμενα ἐν τῷ κενῷ. Ὅπως ὁ βοτανικὸς ἐπὶ τοῦ λευκάμουτος αὐτοῦ προσπιγνύει τὰ ἀποξηρανθέντα καὶ ἐπιπεδωθέντα φυτὰ, οὕτω καὶ ὁ ἱστορικὸς, ὁ περὶ αἰώνων τὴν ἠθικὴν κατάστασιν, προβάλλει τὰ ἱστορικὰ συμβάντα καὶ τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ἐπὶ ἀχρόου πίνακος. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι εἶναι πιστὰ, ὅτι ὑπάρχει αὐτῶν ὅλος ὁ τύπος καὶ τὰ χρώματα καὶ ὅτι εἶναι αὐτὰ ταῦτα, ἀλλὰ νεκρά, ἄψυχα, διεστραμμένα ἐκ τῆς πίστεως καὶ ἐκτάδην κείμενα, ὅπου ἕκαστον ἀπετέθη.

Ἀλλὰ δια τῶν ἠθικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἐμψλωθῶσι εἰς ὅλων τὰς ψυχάς, καὶ κινῶσι αὐτῶν τὰ ἐλατήρια, καὶ διαπλάττουν τὸ φρόνημα, ἢ κυριολεκτικὰ τὰ πάθη, ἢ ὑποχωροῦντα εἰς αὐτὰ, καὶ ὡς κοινὸν σημεῖον καὶ σύμβολον συνάπτουν τὰ ἄτομα εἰς ἔθνη καὶ ἐνότητά, εἰς ἐν σῶμα, ἐν ἔχον αἰσθημα καὶ κατ' αὐτὸ ζῶν καὶ ἐνεργοῦν, πληρῶν ὁ ἱστορικὸς τὴν εἰκόνα ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, οὐδενὸς στερομένου τῶν πρὸς ἐνεργεῖαν καὶ μὴ ἐκπληττομένην, τὸ παρελθὸν κινούμενον καὶ ἐμπνῶν, διότι οὐδὲν μέρος τῆς εἰκόνας ὑπάρχει ἀργόν, ὅταν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰσδῇ εἰς τὸ βάλος σκηνῆς διαστελλομένης ἐν ἀπόψει καὶ πόρρωθεν, προκλύπτουν τὰ ἐμπροσθεν σχετικῶς; πλησιέστερα καὶ στάσιν λαμβάνουν καὶ ἐν τῷ ἄμῃ ἐπιραινόμενοι αἱ διαστάσεις αὐτῶν συγκρινόμενων πρὸς τὰ ἀπωτέρω. Ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ ὀπισθεν, οὐδὲ τὸ ἐμπροσθεν ὑπάρχει, ἀλλ' ὅλα εἶναι ἐπίπεδα καὶ ἰσχυρὰ γραμμὰ, ἀνευ σκινογραφίας.

Τὶ ὀνομάζομεν ἐνταῦτοις ἠθικὴν τάξιν καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα; — Τοῦτο ἀπόκειται ἤδη ἀρθεῖν νὰ δρίσωμεν. Ἠθικὰ στοιχεῖα λέγομεν τὸ σύνολον τῶν ὀργανικῶν, πολιτικῶν, βιωτικῶν, κοινωνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἰδεῶν, εἰς ὧν ἀποτελεῖται τὸ κεφάλαιον τῶν γνώσεων καὶ ὁ ἐαυτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκάστου ἔθνους. Διαχωρίζοντας αὐτὰ τὰ συστήματα, τὰ ὅποια ἐν ἑαυτοῖς ἔχουν στενοτάτην καὶ ἀδιάσπαστον συνάφειαν, συγκολληθεῖσαν καὶ συστεγνωθεῖσαν στερεῶς, καὶ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος δοκιμασθεῖσαν, δὲν κινδυνεύομεν νὰ κρίνωμεν περὶ Ἀσιατῶν, ὅπως περὶ Ἑλλήνων, οὐδὲ περὶ τούτων, ὅπως περὶ Ῥωμαίων, καὶ πάλιν περὶ ἔθνικῶν ὅπως περὶ χριστιανῶν, συγγένητες ὅλας τὰς ἐπόψεις, κατὰ τὸ τῆς παροίμιας, μία Μύθορος, καὶ καθιστῶντες ὑπευθύνους τοὺς στερομένους γνώσεως, καὶ ἀνευ προορισεως καταρτίζοντες ἐνοχὴν;

Ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου τῶν γνώσεων ἀντλοῦν τὰ ἄτομα, ἢ ὑποεργαζόμενα τὰς ἀπρὸς αὐτὰς αὐτὸ ἀρχάς, ἢ ἀντιστάμενα καὶ ἀντιπράττοντα, πάντοτε ἡμῶς ἐν σχέσει πρὸς αὐτὰς, ὥστε ἀνευ αὐτῶν εἶναι ἐκ τῶν ἀδυνάτων νὰ τὰ κατανοήσωμεν. Αὐταὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ κατὰ πρῶτον ὑπάρχουν ἐν σπέρματι, βεβηλωθὲν δὲ ἀναπτύσσονται καὶ τὸ ἔθνος τότε ἀκμαίσει, ὅταν φέρονται εἰς τὸ ἄκρον, τοῦ ὁποίου εἶναι δεκτικὰ. Ἄν ἐν αὐταῖς δὲν ὑπάρχῃ ἡ πρὸς ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους δύναμις, ἢ παρακμὴ ἀναφύ-

νεται προβαίνουσα ταχύτερον, ἢ βραδύτερον, ἀλλ' ἀναπόφευκτος, ἄνευ οὐδαμῶς εἶναι ἐνδεχομένη ἀναμόρφωσις καὶ ῥιζικὴ τῆς ἠθικῆς τάξεως μεταβύθμισις, νέα παρέχουσα στοιχεῖα ζωῆς. Εἰς τὰ ἔθνη, τὰ κεκτημένα τὴν ἠθικὴν δύναμιν, οὐδέποτε ἔλειψαν τὰ μέσα πρὸς ἐμφάνισιν αὐτῆς, οὔτε συμφορὰ καὶ παθήματα δευρὰ ἀνεχάτιστον αὐτῆν, ἀλλ' ὅλα τὰ ἐμπόδια ἐχρησίμευσαν πρὸς ἀπόδειξιν ἀκαταμαχίτου ἐπιμονῆς, τόλμης καὶ συνέσεως.

Οὐδὲ τοὺς Αἰγυπτίους, οὐδὲ τοὺς Βαβυλωνίους, οὐδὲ τοὺς Αἰθίοψας καὶ Πέρσας, οὐδὲ τοὺς Φοίνικας, τοὺς Ἑλλήνας, τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦς κατέβαλον ἐξωτερικὰ κωλύματα; ἀλλ' οἰκοθεν κατεβλήθησαν, ἰδίως ἀμαρτήματα. Ὁ τροχὸς τῆς τύχης δὲν κατεπάτησε καὶ κατέβραυσε τὰ ἔθνη ταῦτα ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀμῇ, ὅτε ἐπίστευον εἰς ἑαυτὰ, ἀλλ' ὅτε ἀπεχρυσώθησαν καὶ ἐξέλιπον ἡ πίστις. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται μετὰ συναισθήσεως περὶ τῆς ἀκλονήτου σταρεότητος τοῦ χαρικτήρος τῶν Ῥωμαίων, ὅτι, ἐνῶ ὁ Ἄνθιβας τρισχίλια μόνον βήματα ἀπέχει τῆς Ῥώμης, ἠγόραζον ἐκεῖνοι ἀνευ ὑποτιμῆσεως τοὺς ἀγροῦς, ἐνῶ αὐτὸς ἐστρατοπέδευεν;

Οὐδέποτε ὁ ἐχθρὸς, νικήσας τὰ σώματα, ἀλλὰ μὴ νικήσας τὰς ψυχάς, κινώρησε νὰ ὑποδουλώσῃ, αὐτὸς ἰσχυρότερος, τοὺς ἀσθενεστέρους. Π ἀρχαία Ἑλλάς, ἢ Ἑλβετία, ἢ Ὀλλανδία καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπαναστάσις μαρτυροῦν μεγαλοφῶνως.

Οὐδὲ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, οὐδὲ εἰς τὸν πληθυσμὸν χρεωστεῖ ἡ Εὐρώπη τὴν πικροσμῖαν ὑπεροχὴν καὶ ἡγεμονίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν, εἰς ἣν καὶ ἡ Ἀγγλία, ἥτις δι' ἐξήκοντα χιλιάδων στρατοῦ ὑπερνωκῇ τὸν φανατισμὸν 180 ἑκατομμυρίων λαοῦ ἐν ταῖς Ἰνδίας εἰς μάτην ἐξυγραιομένου. Προσέχοντες ἡμῶς εἰς τὴν καθόλου ἱστορίαν, εὐρίσκομεν, ὅτι τὰ ἐκάστοτε ὑπερέχοντα ἔθνη πάντοτε ἀνώτερον κατέχουν τῶν πρὸ αὐτῶν βαθμῶν ἀναπτύξεως καὶ πολιτισμοῦ καὶ νέαν ἐμφαίνουσι πρῶτον τοῦ ἀνθρώπου γένους. Τὸ ὑπερέτερον κατὰ τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα γίνεται καὶ ὕλικῶς ὑπέτερον, ὑποτάσσον τοὺς ὑποδεεστέρους, τῶν ὁποίων ἐλλείπει τὸ θάρρος καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὰ πίστις ἐνώπιον τῆς προφανοῦς ὑπεροχῆς, τῆς ὁποίας στεροῦνται.

Ἐν ἐκάστῳ πάλιν ἔθνει, κατὰ μόνως λαμβανόμενον, ἐκεῖνος ἐξέχει ὡς ὁ ἀνθρώπος τῆς ἐποχῆς καὶ διανοητικὸς τοῦ μέλλοντος, ὅστις, κάτοχος τῶν ἠθικῶν στοιχείων, ἢ ἔλαχε κληρὸν, ὑπουργεῖ αὐτὰ ἀνευδρότως, ἐξομαλύνων τὰ ἐμπόδια, διευθύνων τὴν πορείαν, συνάπτων τὰ διεσπῶτα ὑπὸ γενικωτέρων καὶ περιληπτικωτέρων ἰδεῶν καὶ ῥυθμίζων τὴν τάξιν, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν εἶναι ἐνδεχομένη. Δὲν πιστεύομεν, ὅτι οἱ ἀναμορφωταί, οἱ νομοθέται, καὶ ὅσων ἄλλων τὰ πρόσωπα ἀκτίνες περιστέρου φωτός εἰς τὰ ὄμματα τῆς ἀνθρωπότητος, ἄλλο ἔπραξαν, πλὴν ὅτι κατενόησαν καὶ περιέβλεπτα κατήντησαν αὐτὰ τὰ ἐνόητα ἠθικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐκαθάρισαν ἀπὸ παντὸς ἕτερογενούς καὶ ἀνεστῆλωσαν χαμαὶ κείμενα, καὶ διὰ τοῦτο εὔρον αἱ ἐπικρατοὶ αὐτῶν ἐμπνεύσεις ἡγά-

Οὐδεις ὁμως θέλει μᾶς πείσει, ὅτι ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐπενοήσαν ὅ,τι ἐπενοήσαν; καὶ ὅτι ἡ βλαβία αὐτῶν οὐκ ἐπὶ τῆς ἀπλοῦν τέχνης καὶ ἀπάτη πρὸς δέσμευσι. ἐπιτηδεύει τῶν πνευμάτων, ἢ ὅτι ἐπέ- τυγον συγκινοῦντες καὶ περιάγοντες τὰ μωρὰ πλῆ- θη. Ὅτι τοιοῦτοι ἀγύρται ἐνίοτε ἀναφαίνονται, οὐ- δεὶς ἀρνείται, ἀλλ' αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο ἔχουσ ὑπο- λείπεται πλὴν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀπάτης. Ὅταν παρατηρήσωμεν ὅσα ἀνεξάλειπτα διασώζουσι ἔχνη, πόσον προσηρμοσμένα ὑπῆρξαν εἰς τὰ πράγματα, πόσον ἐξεπλήρωσαν τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν καὶ πό- ση ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει πρόνοια τοῦ μέλλοντος, θαυμα- σίως προπαρασκευαζομένου, καὶ νῦν δὲν εἶναι κενὰ ἐπινοήματα, ἀλλὰ μεγάλαν ἐμφαίνουσι σημασίαν, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐν τῇ ὑποκειμένῃ καταστάσει ἐνυ- πῆργον ἀλλ' ἄμορφα, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξήχθησαν. *Ei quod nunc ratio est, impetus anto fuit.* Τοῦτο περίπου εἶχον κατὰ νοῦν καὶ ὁ Σερβίος, ὁ εἰπὼν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι διὰ τὴν πόλιν ἔγινεν ἐν- δοξος, καὶ αὐτὸς ἀπαντήσας ὅτι οὐτ' ἄν ἐγὼ, Σε- ρβίος ὦν, ἐγενόμην ἐνδοξος, οὐτε σὺ, Ἀθηναίος.

Μικρὰν προσθέτοντες διασάφειν περὶ τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ τῶν ἠθικῶν στοιχείων, ἐν γένει ὁμολο- γοῦμεν ὅτι ἡ κρῆσις αὐτῶν ἐκείνῳτε διαφέρει, ἐκ δὲ τῆς παρατηρήσεως ἐπιβεβαιούμεν ὅτι μὲν, ὡς ἐν Ἀσίᾳ, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ θρησκευτικῶν στοιχείου, ὑπὸ θεοκρατικῶν σχῆμα, ὅτε δὲ, ὡς ἐν Ἑλλάδι, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ καλλιτεχνικοῦ στοιχείου, ὡς ἀρ- μονίαν, ἧς εἶναι ἀχώριστος ἡ ἐλευθερία, ὅτε πάλιν, ὡς παρὰ Ῥωμαίους, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου, ὡς δημοσίαν τάξιν μεγάλαν ἐμφαίνουσι πολιτικῶν οὐνεσι, ἐξ ἧς τὸ ἐνδόξιμον πρὸς παγ- κοσμίαν κατάρτησιν καὶ κατὰ πόλεις διοίκησιν τῶν κατακτωμένων. *Tu regere imperio populos, Romane, memento.* Καὶ τέλος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐλέπομεν ὑπερέγον τὸ κοινωικὸν καὶ βιωτικὸν στοιχεῖον, ἧτοι τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν, αἵτινες εἰς τὸν ἐπιπολαίως κρίνοντα φαίνονται ὑπο- τρέφουσι τὴν ἰδιοτέλειαν πρὸς βλάβην παντὸς γε- νικοῦ καὶ εὐγενοῦς αἰσθημάτων, ἐνῶ ἐμβριθετέρον κρινόμεναι ἀποδεικνύονται ὡς ὑπηρετοῦσαι τὴν ἀ- τομικὴν ἀνεξαρτησίαν, μὴ ἐπιτρέπουσαν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ δούλου, καὶ θεμέλιον ἔχουσαν τὴν συνάφειαν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ὁποίας ἐ- κιστον ἔθνος εἶναι μέλος, καὶ τὴν ἀμοιβαίαν μετὰ- δοσιν τῶν ἀγαθῶν, πρὸς κοινὴν εὐδαιμονίαν, συν- τελοῦσαν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἐκάστου. Ὁ αἰὼν ἡ- μῶν ὠθεῖ πρὸς τὴν ἀλληλεγγύην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐν ἧ καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐκάστου, ἀλλ' εἰσέτι πόρρω αὐτῆς ἀπέχομεν.

Ἴσως πολλά, ἐξ ὧν εἰπόμεν, ἦσαν ἀπλῆ παρεμ- βασίς, τὴν ὁποίαν ἐνομίσαμεν χροῖσιμον πρὸς σα- φήνειν, διότι τὸ κύριον ἡμῶν θέμα ἦτο νὰ προ- διορίσωμεν, ποῦ κενταὶ τὰ αἰτία, ἐξ ὧν βλέπομεν ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα. Δὲν δεχόμεθα πλέον τὴν τύχην καὶ τὴν εἰμαρμένην ὡς ἡγεμονεύουσας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐγέτω ἡ ἀρχαία τραγωδία τὴν Ἀἴσαν καὶ τὰς Κῆρας καὶ τὸ μόριμον καὶ τὰς

Μοῖρας καὶ ὅ,τι τραγικὸν καὶ φοβερὸν καὶ πάθους κι- νητικόν, διότι εἶναι ἀνάγκη εἰς τὴν ἱστορίαν τοι- αῦτα παρατουρήματα, οὔτε ἀδύνατον ἔχει αὐτὴ νὰ προσθέσῃ πλάσματα, διὰ ν' αὐξήσῃ τὸ μέγεθος τῶν γυνομένων. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς θείας προνοίας ὡς φεμὸν κάλυμμα τοῦ ἀγνώστου καὶ ἀπρονοήτου, ἢ ὡς ἀντιποίηση ἀπορρήτων γνώσεων ἀποβάλλο- μεν, ἐκ τῶν ἐνότων περιζόμενοι τὰς αἰτίας τῶν γυνομένων, ἐκ τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἐκ τῆς θεσμολο- γίας, τῶν ἠθῶν, τοῦ θρησκευματος, τοῦ φρονήματος καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλων, ὅσα συναποτελοῦν τὸ κεφάλαιον τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἔθνους. Δὲν λέγομεν ὅτι, ὡς ἠθικοὶ ἄνθρωποι, περὶ αὐτῶν μόνων ἐνδιαφερόμεθα, ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς ὁρατὰ. Αὐτὰ βλέπομεν συμβαδίζοντα πρὸς τὴν πρόδοσιν καὶ τὴν παρακμὴν τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ ἀλληλουχία αὐτῶν δὲν εἶναι μυστηριώδης, ἀλλὰ προδήλος. Αὐτὰ δὲν εἶναι ἐξωτερικὰ φαινόμενα, ἀλλ' οὐσία καὶ ὁ μυστὸς τῶν πραγμάτων καὶ ζω- τικὴ δύναμις, ὡς διάνοια ἀποκαλυπτόμενα εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν, τὸ νοητὸν νοούτων! Οὔτε ὑπερνα- ζάνομεν μεταωριζόμενοι, οὔτε χαμαιζήλω; ἐρπο- μεν πρὸ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ γινόμεθα κύριοι τοῦ εἶδους καὶ τῆς ιδέας αὐτῶν. Δὲν φιλοσοφοῦμεν ἐν τούτοις, διότι δὲν κατασκευάζομεν σύστημα ἡ- θικῆς, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς φαινομένοις συνωρῶμεν ἡ- θικὴν τάξιν, ὡς ὑπόστασιν αὐτῶν καὶ ὡς δίδου- σαν εἰς αὐτὰ μορφήν καὶ σχῆμα.

Ἐν αὐτοῖς ὁμως φρονοῦμεν ὅτι ἔχομεν τὴν ἱ- στορικὴν ἀλήθειαν, διότι καὶ τῶν πραγμάτων τὸ οἰ- κειὸν μέγεθος ἐτηρήσαμεν καὶ τοὺς χαρακτήρας τῶν προσώπων ἀπεικονίσασμεν, ἥσον ἔνεστι πιστῶς ὡς ἀ- τουργῶν καὶ συναιτιῶν τῶν γυνομένων, καὶ τέλος ἐδό- σαμεν σῆσιν καὶ κίνησιν εἰς τὴν εἰκόνα, ἐν ἧ βλέπο- μεν τὴν περιπέτειαν ἐξελισσομένην ἐκ τῶν ἐνότων. Καὶ ταῦτα νομίζομεν ἀρκούντα πρὸς ἐξήγησιν τῆς περὶ ἱστοριογραφίας ἐν γένει θεωρίας, ἀλλ' ἀ- βαντικωτέρας χρίζοντα μαρτυρίας.

Ε΄.

Ἐπὶ ὑποθέσει, ὅτι αἱ περὶ ἱστοριογραφίας ὑπο- τυπώσεις αὐταὶ ὑπάρχοντι λίαν πιθαναί, ἐλαχίστην ἔχουσι ἀξίαν μὴ κυρούμεναι διὰ τοῦ παραδείγματός τῶν μεγάλων ἱστορικῶν, πρὸς οὐδ' οὐδεὶς εἰρῆζει περὶ πρωταίων. Μετ' ἐπιστάσις ἐντούτοις ἐξετά- ζοντες τοιούτων Συγγραφέων ἔργα, οὐδένα διατρέ- χοντες κίνδυνον ν' ἀποψευσθῶμεν, εἴτε πρὸς ἀρ- χαίους, εἴτε πρὸς νεωτέρους προσβλέψωμεν.

Ἠδυνάμεθα μάλιστα πρὸς αὐτοὺς ἀφ' ἐστίας νὰ καταφύγωμεν, ὡς ἀλανθάστους τῆς τέχνης ἱερο- φάντας, ἀλλ' ἠθέλωμεν πάθει τὸ τῆς παροιμίας ἐν- πίθω τὴν κεραμείαν· διὰ τοῦτο ἀναλυτικῶς διεξ- ἤλωμεν τὸν λόγον τῆς τέχνης, τὸν ὁποῖον ὡς ὑπάρ- χοντα, ἐξ ἰδίας εὐφυίας ἐδέσποσαν μὲν ἐκείνοι, οὐ- δὲν εἰπόντες πόθεν ἔλαβον τοιοῦτον πολῦτιμον κτῆμα, ἡμεῖς δὲ, καὶ φύσεως καὶ ἐμπνεύσεως ἐστε- ρημένοι καὶ τοιαῦτα ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν παρα- δείγματα, μολίς φθάνομεν νὰ ὀρίσωμεν.

Ἀρχόμεθα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἡρόδοτου, τοῦ ὁποῦν ἡ παροιμιώδης ἀφέλεια καὶ νηπιώδης, οὕτως εἰπεῖν, ἀπλοῖότης δὲν εἶναι ἄμορφος ἐκείνης τῆς τέχνης, περὶ ἧ; ἐλαλίσκαμεν.

Ὅστις ἀπαξ μόνον ἀνέγνωσε τὴν Ἡρόδοτον μα- γάλαν ἐδοκίμασε βεβαίως τέρψιν, διὰ τὴν ἀκραν ποι- κιλίαν τῆς διηγήσεως, εἰς ἣν περιυφίνονται ἀνεκδο- τικῶς ἐπεισόδια γενεαλογικὰ, μυθικὰ, ἀρχαιολογικὰ, ἐθνογραφικὰ, καὶ θαυμασὰ ἀκούσματα. Ἐνθ' οὐδέποτε τὸ αὐτὸ θέμα ἐπὶ μακρὴν παρατείνεται, ἀλλὰ παρεπι- πτόν σκετικὰ παρεκβάσεις, ἄξιόν τι λόγου φέρου- σαι εἰς τὸ μέσον, καὶ ὡσεπιτοπλεῖστον χρήσιμοι ἢ πρὸς τὴν ἀναπλήρωσιν γήρατος τῶν ἡδὴ ἐξιστορη- θέντων, ἢ πρὸς παρασκευὴν τῶν ἐπερχομένων, ἐπι- ξάνει τοῦ ἀναγνώστου τὴ διαφέρει, προσδοκῶντος πάντοτε τὴν ἐξακολουθησάν τῆς διακοπῆς διη- γήσεως, ἧτις οὐδέποτε γίνεται ἕνεκα μονοτονίας ἐπαχθῆς. Ἦς ἐκ τῆς μεγάλης ποικιλίας ἴσως νο- μίσῃ τις, ὅτι οὐδεμίαν ὑπάρχει ἐνότητος, καὶ ὅτι ἀνευ- συστήματος συνέρραψεν ὁ Ἡρόδοτος ὅσα ἤκουσε, πολλὰ μὲθων καὶ πολλὰ πιστεύσας, ἀδιεφορῶν περὶ χρονολογίας καὶ περὶ σειράς τῶν ἱστοροῦμέ- νων καὶ ἀφιέμενος εἰς τὴν φοράν τῆς ἀκροῦς μνή- μης του. Ὅταν ὁμως ἀνέγῃ τις τὸν μίτον τῆς διηγήσεως, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε ἐγκαταλείπει ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τότε εἶτι μᾶλλον θαυμάζει τὴν τέχνην αὐτοῦ, ὅτις, ἐνθ' φαίνεται φυσικώτατα ἀρη- γούμενος ὅπως ἐπέρχονται τὰ πράγματα εἰς τὸν νοῦν, οὐδέποτε εἶναι ἐπιλήσμων τῆς πρὸς τὸ σκο- ποῦμενον χωρούσης παρεκβ. Αὐτὴ ἡ ἀπλοῖότης χάρις δὲως ἀνεπιτηδεύτου καὶ ἀπρομελετήτου μεταδό- σεως τῶν ἀκουσθέντων, ἀνευ προπαρασκευῆς τινος εἴτε πρὸς ἀξίωσιν ἐντυπώσεως δι' ἐντέχνην διηθέ- σεως, εἴτε πρὸς ἀξιοπιστοτέραν παράστασιν διὰ τῆς ἡρῆς τοῦ λόγου καὶ διὰ πιθανωτέρου συνδυ- σμοῦ, ἀποκαθιστοῦν τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδοτου, οὐδα- μῶς ἐν αὐτῷ φαινόμενον, τοσοῦτον ἀπαράμιλλον ὅσον εἶναι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια. καὶ ἐνθ' περι- πλανᾶται ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ διηγήματος εἰς διή- γημα, ἀκόπως ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους, μολίς δυ- νάμενος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ἑαυτὸν, ἂν τὰ ἱστορούμενα εἶναι καθ' ἑαυτὰ τερπνὰ, ἢ ἂν ὁ ἱστορικὸς τὰ κατέ- στας τοιαῦτα.

Ἐπανερχόμενοι ὁμως συχνάκις εἰς τὴν αὐτὴν ἀ- νάγνωσιν συλλαμβάνομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν γόη- τα, ὅστις εὐδοκίμει ἀπατῶν, ὅτι οὐδὲν ἐξ ἰδίων συνεισέφεριν.

Ἀπλοῦστατα προοιμιάζει ἀπὸ τῆς κοινῆς παρα- δόσεως, ὅτι ἐξ ἀμοιβαίας ἀρπαγῆς γυναικῶν ἀνε- φλέγη ὁ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης πόλεμος. Ἀλλ' ἀμύσως ἐπιφέρει, ὅτι ἡ πλοῦθὴ περὶ ἀρπα- σθειῶν γυναικῶν εἶναι ἰδιον ἀγοστῶν· δηλαδὴ γὰρ δὴ, εἰ μὴ αὐτὰ ἐβουλεύατο, οὐκ ἂν ἤρπάζον- το. Ἀφῶν λοιπὸν αὐτὰ τὰ θρυλλοῦμενα ἀπ' εὐ- θείας προβαίνει εἰς τὸν Κροῖσον. Ἡ ἐν ἀρχῇ ὀλιγι- τῆς αὐτοῦ τοῦ πέμπτου Μερμνάδου καὶ ἡ μετὰ ταῦτα πανολεθρία ὡς μετέωρον παρερχομένου, οὐτε- τὸς λόγους τοῦ Σόλωνος, ὅτι οὐδεὶς πρὸ τοῦ τε-

λους μακάριος, αὐτε τὸν χρησμὸν ἐνόησαντες, εἶναι μεγαλοπρεπὲς προανάκρουσμα τῶν ἐπερχομένων. Ἀφοῦ κατέστησεν ὑποταλῆς τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλ- ληνας, Φρύγας, Μυσσοῦς, Μακριανδονοῦς, Χάλυδας, Παφλαγῶνας, Θράκας, Θυνοῦς, Βιθυνοῦς, Κῆρας καὶ Παμφύλους, γίνεται βίρᾳ ἰσχυροτέρου κατακτητοῦ, τοῦ Κύρου. Ὁ Κροῖσος ἤκαμπε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περιάνδρου, τοῦ Πεισιστράτου, τοῦ πολέμου τῶν Ἀκκεδαιμονίων πρὸς τοὺς Τεργάτας καὶ Ἀρ- γείους καὶ ὅλα ταῦτα παρελείπονται, ὡς καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων καταγωγή. Ἀπὸ τοῦ Κροῖσου πάλιν με- ταβάνων εἰς τὸν Κύρον συντόμως διηγείται τὰ πρὸ αὐτοῦ, τὴν ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἀπαλευθέρωσιν τῶν Μήδων καὶ τὴν διὰ τοῦ Κύρου ἐπικράτησιν τῶν Περσῶν. Ὅλα, ὅσα κατόπι ἐπονται, παρακο- λουθοῦν τὴν διαδοχὴν τῆς ἱστορίας. Εἰς τὸν Κύρον, ὑποτάσσονται οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλληνας, οἱ Κῆρες, οἱ Κανῆται, οἱ Λύκιοι, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Ἀσσύριοι· ἀλλ' οἱ Μασαγῆται πανστρατιᾷ ἐξολοθρεύουσι αὐτόν. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Καμβύσης ὑποδοῦ- λώνει τὴν Αἴγυπτον, τῆς ὁποίας ἐν συνόψει ἔχομεν τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἱστορίαν.

Μετὰ τὸν Ψευδοσμύρδην ἀναβαίνει τὸν θρόνον ὁ Δαρεῖος, ὅψ' ἔν βλέπομεν κατὰ πρότον τὸ μέ- γθος τῆς Περσικῆς δυνάμεως, ἐκ τῶν εἰκοσι νο- μῶν κατ' ἔτος εἰσπραττούτης 14, 560 τάλαντα, ἧτοι περίπου ἐννενηκοντα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Καταστρέφει τὴν ἀποστατήσασαν Βαβυλῶνα ὁ Δαρεῖος ἐστρατεύει κατὰ τῆς Σικυθίας, καὶ σὺξ- εται παρὰ τοῦ Μιλησίου Ἰστιάου, τοῦ ὁποῦ ἐν- ἰκπεν ἡ ψῆφος κατὰ τῶν προτεινόντων τὴν διάλυ- σιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰστροῦ γερφύρας.

Ἐνθ' ὁ Μεγάβυζος μένει ἐν τῇ Θράκῃ, οἱ Ἀθη- ναῖοι διώκουν τοὺς τυράννους, ὁ δὲ Ἰστιάος βῆ- ππει τὸ ὑπέδημα, τὸ ὁποῖον ὑπεδέχαστο ὁ Ἀριστα- γόρας, κινήσας τὴν Μίλητον καὶ καύσας τὰς Σάρ- δεῖς. Ἐκτοτα ὁ Δαρεῖος, διὰ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀ- θηναίων, πνέει ἐκδικήσιν καὶ ἐπιτάττει τὸν θερά- ποντα, δεῖπνου προκαιμένου, τρεῖς νὰ ἐκφωνῇ· Δέσπο- τα μέρμησα τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων ὁ Μαρδόνιος καθαιρεῖ τοὺς τυράννους τῶν Ἰωνῶν ὡς ταρχεῖς καὶ ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Ἀ- θηναίων, αἵτινες ἀνεπίστως νικῶν τοὺς Πέρσας ἐν Μαραθῶνι.

Ὁ Δαρεῖος ἀποθνήσκει πρὶν φθάσῃ νὰ ἐκδικήσῃ, ὁ δὲ Ξέρξης καταχάλλων τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἀποστα- σίαν, ἐπακολουθήσασαν τὸ ἐν Μαραθῶνι πάθημα, παρασκευάζει τὴν γιγαντιαίαν πανστρατιάν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, παρακολουθούμενος παρ' ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας καὶ τινῶν αὐτῆς τῆς Εὐρώπης, ὡς ἐπὶ μετακαστεῖσει, κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πέντε ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ, τὰ ὁποῖα ποταμούς ἀποξηραίνουσι πίνοντα.

Αἱ Θερμοπύλαι, τὸ Ἄρτεμίσιον καὶ ἡ Σαλαμίς δικάλουν τὴν καταγίδα τῆς ἐκάρθραρῶσεως τοῦ πρώτου ἐναγκαλισθέντος τὴν ἐλευθερίαν ἔθνους. Καὶ τέλος αἱ τριάκοντα μυριάδες τοῦ Μαρδόνιου κα-

τασφρόντων εν Πλαταιας, και ουδέποτε κλέονό βέρ-
ευρος' το λμξ' να εξέλθη εκ της' Ασίας, ουδ' εν αυτη
είναι άσφαλής: μετα τό εν Μυκάλη σύγχρονον τραύμα.

Εκ της συναπτικωτάτης ταύτης ανακεφαλαιώ-
σεως βλέπομεν, ότι ο' Ηρόδοτος ως στήμονα με-
τεχειρίσθη την ιστορίαν των Περσών από Κύρου,
και αυτῆς την χρονολογικήν τάξιν ήκολούθησεν ά-
παρεγκλίτως. Αλλά σκοπόν προέθετο να περιγρά-
ψη την πάλην Ασίας και Ελλάδος στεφανωθείσης
δι' αθηνάτων άνδραγαθημάτων. Διά να δείξη τό
μέγεθος αυτών, ουδέν άλλο προσφορώτερον είχε
μέσον, πλην εξιστορών τον όγκον της Περσικής δι-
νάμειος αυξανόμενης δι' άλλεπαλλήλων κατακτή-
σεων, μέχρι των εν Ελλάδι πενημέτων. Τοιοῦτος
όγκος κεραιβαλλόμενος προς την σμικρότητα των
Ελληνικών πραγμάτων δεν ήδύνατο να γίνη είσοι-
σάδιον αυτών. Την αναλογίαν ταύτην έγνώρισε κάλ-
λιστα ο' Ηρόδοτος μη παρανοήσας εν τοίς μικροίς
τά μεγάλα, ως αν τό στρουθίον κατέπινε ταύρον.

Ουτε είναι πιστευτόν ότι ο' Ηρόδοτος θυμωζών
τον Ασιατικόν δεσποτισμόν ήκολούθησε τοιαύτην
τάξιν, διότι κάλλιστα περί αυτού κρίνει ότι πηλί-
κους έχει πόδας, και όσον όψηλοτέρα ή κορυφή τό-
σον άσθενεστέρα ή βάσις. Τό δημοκρατικόν αυτό
φρόνημα και την μεγάλην υπόληψιν της ελευθερίας
έμμετρως παλάκις και ιδίως μετα την έξωσιν
των τυράννων παρά των Αθηναίων νικησάντων εν
Ελευσίει, εν Βοιωτία και εν Χαλκιδι, επιλέγει
δηλοδ' ου κατ' εν μόνον, αλλά πανταχῆ ή έ-
σηγορίη ως έστι χρήμα σκουδαίον.

Οτι όμως δεν έχει κύριον έργον τούς Πέρσας, έ-
πιτηδείως υποδεικνύει αρχόμενος από Κροίσου, πάν-
τοτε δε και εν πάσι παρεμβάλλει τά της Ελληνι-
κής Ιστορίας, ώστε ο αναγνώστης σύζει αδιαλείπτως
την μνήμην αυτης. Ουτε ήδύνατο να παρακολου-
θήσθαι της Ελληνικής Ιστορίας τά συμβάντα, καθ'
εκατά μικρά, άσυνάρτητα, μη υποβλήθημεν εις
χρονολογικήν σειράν, και εν γένει άνευ τινος ενό-
τητος.

Ηδη νομίζομεν ότι εδείχμεν τον Ηρόδοτον
τηρήσαντά κάλλιστα την εις περιόδους διαίρεσιν της
ιστορικῆς ύλης κατά την πρόσδον των Περσικών
κατακτήσεων. Ίσως εύρει τις, ότι υπερπλεονάζει
παρ' αυτῶ τό έθνογραφικόν και ή ήθοποιία, άλλ' ο
χαρακτηρισμός των ήθων, της διαίτης, των φρονη-
μάτων, έστω και κατ' άνεκδοτικόν τρόπον, είναι
όσον ένεστι όμοιοτάτος, ώστε και σήμερα τα αυτά
κρίνομεν περί των ήθων τούτων. Τά σήμεραν ανα-
καλυπτόμενα μνημεία εν Αιγύπτω, εν Βαβυλωνί,
εν Νινευί, εν Περσεπόλει και άλλαχού της Ασίας
κατά γράμμα επιβεβαιούν τούς τερπνοῦς μύθους
του Αλικαρνασείως, των όποιων ή ακρίβεια δεν εί-
ναι κατωτέρα των αξιοθαυμάτων αυτου γεωγρα-
φικών γνώσεων. Επί τέλους άρχα ενότης επικρα-
τεί επί του όλου Ιστορήματος, και είναι άπίστευτον
πως ο πρώτος Ιστορικός άφ' έστίας κατέλαβε την έπο-
ψιν της παγκοσμίου Ιστορίας, μη επικριόμενος ως
Ελλην και τυρούμενος αλόγως, αλλά δικαίως περι-

πάντων κρίνων και την παρ' εκάστῳ εἴνει επικρα-
τουσαν ήθικήν τάξιν προτάσεων ως τον μυελόν των
πραγματίων.

Υπερτερος της ιδίας εποχῆς δεν είναι βεβαίως
ο' Ηρόδοτος, και τούτο έτι μάλλον επαυξάνει τον
θυμωσμόν ήμων. Οι Ελληνικοί χρησμοί, οι Δελφοί,
οι Βραγγίδαι, οι Τελμησοεῖς, ο Βάκχος και ο Μου-
σαῖος; τά πάντα προλέγου, και γνωρίζουν, ότι ο
Κροίσιος έψυε εν χαλκῶ λέβητι χελώνων και άρ-
νειν κρέατα, άλλ' εν τούτοις, και τοι μαθών παρά
του χρησμοῦ, ουδεις αποφεύγει την πεπωμένην
μοῦσαν. Όλα ταῦτα δεν μετεχειρίσθη ο' Ηρόδοτος
διά να περιβάλῃ την έννοιαν εν νεφέλαις, άλλά
διότι τά εύρηκε δοξαζόμενα, ένθ' εν αυτοίς, δεν περι-
ωρισθη, πορώτερω βλέπων, και σχεδόν δυνάμεθα
να διατάσωμεν, αν έπίσταμεν εις αυτά διηγούμενος
την απάτην του εν Δελφοίς μαντείου ειπόντος, ότι
ο Δημόκρατος δεν ήτο γνήσιος παῖς του Αρίστωνος.
Καθ' Ηρόδοτον οι χρησμοί ουδέν συντελοῦν εις τό
ιστορικόν δράμα ανεξαρτήτως αυτών περιουόμενον.

Ενώ ή Περσική Ιστορία υποκείται ως δεσμός του
όλου, διά των επεισοδίων επικαλύπτεται επιτη-
δείως, ώστε δεν φαίνεται ως τό κύριον της υποθέ-
σεως και τά πέρατα της Περσικής δυνάμειος θαυ-
μασίως προβάλλονται προς μέν ανατολάς οί Μα-
σαγέται, επί Κύρου, προς μεσημβρίαν οι Αρα-
βες, επί Καμβύσου, προς βορρᾶν οι Σάυοι επί Δαρείου
και τέλος προς δυσμάς οι Έλληνες επί Ξέρξου. Ού-
τω ή Περσική δύναμις παρ' Ηροδοτῆ φαίνεται ο-
ποία ήτον ως, ύψιχομος αίγειρος παντοία φέρουσα
περιελισσόμενα φυτά και βύοντα άνθη και κάλυ-
κας, έως ου άπάγχεται υπό του Έλληνισμοῦ, εν
παρ' άλλων υπό τό βάρος αυτης αποθνήσκει καταπι-
πτούσα μετά σφοδρού πατάγου, και χρησιμεύουσα
ως υπόζωμα του εκτοτε ελευθέρως άνορθουμένου
και άειθλοῦς έζου Έλληνικού πολιτισμοῦ.

Ίσως εν τοίς κατά μέρος ο' Ηρόδοτος έκλαμβά-
νεται ως εύπιστος και πολλοῦ παραδεχόμενος μύ-
θους, άλλ' όσοι άπεμακρύνθησαν αυτου, δεν έμειναν
ατιμώρητοι, διότι ο' Ηρόδοτος συνέλεξε τά κοινῶς
λεγόμενα, ως περιέχοντα πάντοτε μέρος αληθείας,
εν γνώσει ότι κατά γράμμα δεν είναι δεκτά. Έγώ
δ' εύέλπω λέγειν τά ΑΒΓΟΜΕΝΑ, πείθεσθαι γ' έ-
μεν ών ου ΠΑΝΤΑΠΑΣΙ όφείλω και μοι τούτο τό
έπος έχέτω ές πάντα τον λόγον.

Τό εναντίον πράττει ο Θουκυδίδης: μόνα τά εξ-
ηριθωμένα μεταχειρίζόμενος, αποκαλών δε τούς
πρό αυτου λογογράφους, διδου παράδειγμα τον Ίπ-
παρχον, τον όποιον λέγουσιν φρονεούθεντα τυράννον δυ-
νατα, άγνωσύντες ότι διάδοχος του Πειαιστράτου
ήτον ο πρεσβύτερος Ίππίας. Αλλά μεταξῦ των ά-
γνωσύντων δεν καταριθμείται βεβαίως ο' Ηρόδοτος,
συμφωνών πλήρωςτα περί Ίππαρχου.

Ο Θουκυδίδης πραγματεύεται σύγχρονον Ιστο-
ρίαν και περιορίζεται εις μόνους τούς Έλληνας,
ώστε κατά φυσικόν λόγον δύναται να βεβαιήσθαι τά
λεγόμενα και μόνα τά μεμαρτυρημένα να παραδε-
χθῶν. Εν τούτοις και αυτός όμολογεί ότι οι παρ' αυ-

του άπομνημονεύόμενοι λόγοι δεν είναι όποιοι έ-
λέθησαν, άλλ' ως κρίνει αυτός, ότι έπρεπε να εί-
πουν οι καλήσαντες περί των άει παρόντων. Περί
τουτου κατόπιν μέλλομεν πλατύτερον να διαλά-
βωμεν.

Εν πρώτῳ βιβλίῳ ο Θουκυδίδης ουδέν παρα-
λείπει, εξ ὅν μηχανόμεν την καθυπό αίτιαν του
Πελοποννησιακού πολέμου, διαστέλλων αυτην από
των τυχαίων άφορμών εν συνόψει ανακεφαλαίων
άπ' αρχῆς τά των Έλλήνων, διά να γνωρισώμεν
την αυξήσιν Λακεδαιμονίων και Αθηναίων, τούτων
κυρίως τό έπίφορον κρίνει ως αναγκάσαν τούς Λα-
κεδαιμονίους εις πόλεμον. Η Επίδαμνος, οικισθεῖ-
σα παρά των Κερκυραίων, παραλαβόντων, κατὰ
τον καλιόν νόμον, παρά της μητροπόλεως τον
Κορίνθιον ψάλλον, υπήρξεν άπλω άφορμή, διότι
οι Κυρκυραῖοι δεν εδέχθησαν την ίκεταίν των Ε-
πιδαμνίων, πιεζόμενων παρά των περιόικων βερ-
βάρων και των διωχόντων δυνατῶν, άλλ' ότι οι
Κορίνθιοι έδοσαν βοήθειαν εξανέστησαν κατ' αυτών.
Οι Κερκυραῖοι, πρό καιρού μη τιμῶντες την μητρό-
πολιν, ουδένος των Έλλήνων ήσαν ένοσπονδοι. Τοι-
ούτους απεικονίζει αυτός και ο' Ηρόδοτος, τούς Κο-
ρινθίους ουδόλω: αποβόμενος και πέμψαντας εξή-
κοντα ναῦς, αῖτινες επί προσάσει των έτησίων δεν
υπερέβαλον τον Νάλεον, διότι δεν έπίσταμεν ότι
ήδύνατο να νικηθῶν οι Πέρσαι εν Σαλαμίει. Με-
μονωμένοι οι Κερκυραῖοι ζητοῦν την συμμαχίαν των
Αθηναίων, οῖτινες διά την ναυτικήν δύναμιν και
την πρόσφορον θέσιν της νήσου ενείνων ως εν πα-
ρίπλῳ της Σικελίας, υπό τό πρόσχημα έπιμαχίης
δέχονται την προσφοράν και πέμπουν στόλον επί
προστασίᾳ αυτών κατά των Κορινθίων, μετ' ὧν υ-
πήρχον προς τούς Αθηναίους σπονδαί.

Αντεδικούμενοι οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν την
άποστασίαν των Πετιδιακῶν, Κορινθίων μέν ά-
ποίκων, άλλ' υποτελών των Αθηναίων, ως ήγεμο-
νευόντων.

Αλλά τοιαῦτα, ως μεταξῦ Κορινθίων και Αθη-
ναίων, υπήρξαν και προτού, δεν έγιναν όμως αίτια
γενικῶ των Έλλήνων προς άλλήλους πολέμου.

Διά να δείξη ο Θουκυδίδης πως ὅλη ή Ελλάς
διηρέθη εις δύο στρατόπεδα, αναλαμβάνει την διή-
γησιν από του συμβάντος, εις ο καταλήγει ή του
Ηροδοτου ιστορία, από αλώττους Σησοῦ, μετα τά
εν Μυκάλη, πενήκοντα περίπου έτη εξιστορών μέ-
χρι του Πελοποννησιακού πολέμου, όθεν και τό βι-
βλίον του τό νόμισθη Πεκτηχορταεσία.

Εξ αυτης της διηγήσεως βλέπομεν, ότι εν Σα-
λαμίει νυμηχία κατέστησε τούς Αθηναίους επικρα-
τείς της θαλάσσης, ο δε Θεμιστοκλής εδειξεν ότι
οι Αθηναῖοι, άλλίγους τινας καθιστῶντες φύλακας
των μακρῶν τειχῶν και εισβαίνοντες εις τάς ναῦς,
είναι άνίκητοι. Και του Πausanίου ο άγέρωχος τρό-
πος συνετέλεσε ν' αποθνήσκῃ από των Λακεδαιμο-
νίων τούς Έλληνας, τοιοῦτον δε απεικονίζει αἰ-
τόν ο Θουκυδίδης, όποιον και ο' Ηρόδοτος, την ά-
σιατικήν στήριγοντα χλυδήν.

Επί πενήκοντα λοιπόν έτη εξήκησαν οι Αθα-
νκίοι την ήγεμονίαν, θαρείς εισπράττοντες συνει-
σφοράς και άπεχθείς γινόμενοι, μαχριστοί εδούθησαν
αί μνησθείσαι άφορμαί, ότε και οι Λακεδαιμόνιοι
άπηλλάγησαν των Μεσσηνιακῶν, όλοι δε οι Δωριεῖς
συνησπίσθησαν. Είς μάτην ο Αρχιδάμος προτρέπει
εις διαλλαγής. Οι Λακεδαιμόνιοι έψήφισαν την λύ-
σιν των σπονδῶν και πρεσβείας έπεμψαν περί θρων
όλων άπαρადέκτων, δι' ὧν μάστις εξάπτεται ή
όργη του πλήθους. Πρώτον εκήχησαν την δίωξιν των
καταγομένων εκ του Κύλωνος ως έναγῶν, εξ ὧν και
ο Περικλής μητρόθεν. Όμοια άντεκέλευσαν οι Α-
θηναῖοι περί των σφραγισάντων έλωτας, ίκετάς εν
τῷ ιερῷ του εν Ταυάρῳ Πασειδῶνος και περί των
άποτειχισάντων τον Πausanίαν εν τῷ ναῷ της Χαλ-
κιοίκου. Δι' άλλης πρεσβείας οι Λακεδαιμόνιοι ά-
παιτοῦν την παρά των Αθηναίων έγκατάλειψιν της
Ποτιδαίας, την άνάκλησιν του απείργοντος τούς
Μεγαρεῖς από της αγοράς και των λιμένων ψαφι-
σματος και την άνακηρυξιν της άυτονομίας των Έλ-
λήνων, κοινῆς γινόμενης εκκλησίας.

Ο Περικλής, κατὰ τάς ιδέας του Θεμιστοκλέους,
κρίνων και αυτάς περί της δια των μακρῶν τειχῶν
άσφαλείας και της εν τη θαλάσῃ παντοδυναμίας,
εξ ής τά πάντα πορίζονται, και εν τημῶν ή χάμα
αυτων δι' εισβολῆς εν ουδέμῳ είναι άπορία, εκθέτει
τό προβλητικόν των απαιτήσεων, έμφανισῶν
πρόθεσιν πολέμου, ώστε ουδέν υπάρχει όφελος εν
της υποχωρήσεως. Η πρώτησις αυτου περί αντα-
παιτήσεως παρά των Λακεδαιμονίων παύσεως ξε-
ναλασίας και αποδόσεως τοιαύτης άυτονομίας εις
τάς πόλεις, όποιαν και αυταί στέργουν, επιψηφι-
ζεται.

Εν δευτέρῳ βιβλίῳ ο Θουκυδίδης εξιστορεῖ τρία
έτη του λεγομένου Αρχιδάμου πολέμου, καθ' ο
ουτος δις εισβάλλει εις την Αττικήν. Η περιγραφή
του λοιμοῦ, ο θάνατος του Περικλέους, και άλλα
τινα συμβάντα μέχρι της εν Ναυπάκτῳ ναυμαχίας
συναποτελοῦν την περίοδον ταύτην λίαν σπου-
δαίαν.

Εν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ την εισβολήν των Πελοπον-
νησίων επακολουθεῖ ή άποστασία της Δέσβου, κα-
ταβαλλομένη ήμεις. Οι Λακεδαιμόνιοι δεικνύου-
ται προς τούς Πλαταιεῖς άπανθρωποῦτεροι των Α-
θηναίων προς τούς Λεσβίους. Η ώμή στάσις των
Κερκυραίων πρώτη απεικονίζει τό οικτρόν θέαμα,
πολλάκις επαναλαμβανόμενον, του μέν δήμου επά-
γοντος προστάτας τούς Αθηναίους, των δε δυνατῶν
τούς Λακεδαιμονίους. Τέλος ο Δημοσθένης επανορ-
θοῦ την υπό των Αιτωλῶν ήτταν νικῶν τούς Αμ-
βρακιάτας κατὰ κράτος.

Οι Αθηναῖοι, πολλά παθόντες υπό των εισβολῶν
εις την ιδίαν γην και μάστις παρά του ολεθριώ-
τάτου λοιμοῦ, ήτησαν ειρήνην. Εν τῷ τετάρτῳ
βιβλίῳ βλέπομεν τούς Λακεδαιμονίους, μόλις απο-
τυχόντας εν Ηβλῳ και άμέσως άθυμῶσαντας. Προ-
τροπή του Κλέωνος, τά βίαια πάντοτε συμβου-
λεύοντος, άποτυγχάνει ή περί συμβάσεως πρεσβεία

Ἡ ἰδέα αὐτὴ προκύπτει ἀπ' ἐξουσίας, κατὰ τὴν ἱστοροῦμένην παρ' Ἡροδότου ἐποχὴν, ἐνῶ παρὰ Θουκυδίδου ἱστοροῦμενα εἶναι τοσοῦτον περίπλοκα, ὥστε διὰ τῶν δημηγοριῶν οὗτος ἀρκεῖται προβάλλει τὴν ἐνοίαν. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος μεταχειρίζεται δημηγορίας καὶ διαλόγους, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ τὸ ζωηρότερον, ὡς λ. γ. οἱ Δημηκράτου καὶ Ξέρξου διάλογοι τὰ μέγιστα συμβάλλουν πρὸς παράστασιν τῆς ἀπορίας τούτου καὶ τέλος πρὸς ἐνδειξίν τῆς μετὰ τὴν ἦταν ἐκπλήξεως.

Δὲν νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡ μέθοδος τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἀξία μιμήσεως. Ὅσοι τὸ αὐτὸ ἐδοκίμασαν κατεσκεύασαν ψυχροὺς καὶ κενοὺς λόγους ῥητορικῆς χάριν, ἀπεχθεῖς καθιστῶντες τοὺς λαλοῦντας. Δὲν χρῆζει ὁ ἱστορικὸς τοικυίας ὑποκρίσεως, ἐν συνόψει καὶ ἀνευ ἀποδεικτικῆς ἐπιμονῆς ἐξηγῶν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς διαθέσεις καὶ τὰς συνέψεις τῶν πρακτόντων, εἶναι δὲ ἐξίσου πιστευτὸς αὐτὸς βεβαιῶν, ἢ κατασκευάζων δημηγορίαν.

Πολλὰκις αὐτολεξεὶ δυνάμει νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ παρ' ἄλλου λεχθέντα, ἀλλὰ μικρὸν τι παραλλάσσοντες, καθυπαὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ λόγου, φθειρομεν ὅλην τὴν ἐνοίαν, ἐνῶ εἰς αὐτὴν πρὸ πάντων προσέχοντες καὶ ἄλλας μεταχειριζόμενοι λέξεις εἰμεθα πιστότεροι. Τοῦτο ἐπράξε, πιστεύομεν, ὁ Θουκυδίδης. Ἄλλ' ἐντοῦτοις αἱ δημηγορίαι αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐλευθεροὶ ῥητορικῆς κατασκευῆς, ὡς εἶναι ἐπόμενον, ὥστε ὁ Κράτιππος λέγει ὅτι ἐν ὀγδόῳ βιβλίῳ ὁ Θουκυδίδης παρέλειψε τὰς δημηγορίας ὡς ὄχληράς.

Κίς τοῦτο τὸ ἀμάρτημα δὲν περιέπεσαν ὁ Γάκτος; μετρίως παρενεῖραν λόγους, ἀλλ' ὡς ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος ἐγγράσων τὰς κυρίας γραμμάς ἐκάστης φυσιολογίας διὰ βελτίαις ἐντομῆς. Ἀπέχομεν ὅμως, καίτοι ἐν μεγάλῳ πειρασμῷ, τῆς ἀναλύσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ, περιοριζόμενοι εἰς τοὺς δύο πρώτους καθύδρατας τῆς τέχνης, οἵτινες δὲ ἐγραψάν κατὰ τὸ παράδειγμα ἄλλων, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν ἐμπνευσιν, καὶ ἐντοῦτοις κυροῦν τοὺς ἀλκυνότατος τῆς τέχνης κἀνόνας. Διὰ τοῦτο μεταβλίνομεν εἰς τοὺς νεωτέρους, ὅπως ἴδωμεν, ἂν καὶ αὐτοὶ συννεύουν.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΚΙΟΡΟΓΛΟΥΣ.

Περσικὴ ἐποποιία.

(Συνέχεια. ἴδε φυλλῶδ. 206 καὶ 206.)

—oo—

Ὁ Κιόρογλου ἀκούων ταῦτα ἐξήλθε διαλογιζόμενος:—Τὸ παιδίον τοῦτο εἶναι ἀγγλίνου, τοιοῦτος μ' ἔπρεπεν υἱός.—Ὁ δὲ Ἀϊβάζ ἐξηκολούθη οὕτως:

— Οἱ ἔμποροί σου, ὦ πάτερ, ἐμπορεύονται εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου. Χίλιοι ὑπερέται καὶ τῶν δύο φύλων ζῶσι μετὰ τὰ ἔξοδά σου. Δὲν ἀγαπᾷ κανένας λογαριασμόν, ἀλλὰ διανεμεί ἐλευθερίας τὰ δῶρά σου κατὰ πέντε καὶ δεκαπέντε. Πίστευσέ με, ποιμὴν δὲν ἔχει τοιοῦτον ἦθος.

Ὁ Μιρ Ἰπραχίμ λέγει:—Τί πρέπει νὰ κάμωμεν, υἱέ μου; Πῶς νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ ἐννεακόσια πρόβατα; — Ὁ δὲ Ἀϊβάζ ἐξηκολούθησε τὸ ἄσμα του:

— Ἀπόπεμφέ τον στείλέ τον κατὰ διαβόλου. Κανείς ἀς μὴ παρατηρήσῃ τὴν ἔλευσίν σου. Οὔτε εἰς τὸν ὕπνον του ἀς μὴ τὸν ἴδῃ τις! Τῷ οὐτο; ἀνθρώπος, πίστευσέ με, δὲν δύναται νὰ εἰδᾷ τοιομὴν. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀϊβάζ εἶναι προσρηγμένον εἰς αὐτὸ τὸ ἄσμα. Σημεῖον σταυροειδὲς ἐσφαγίσθη εἰς τὸ σταθὸς μου. Γνωρίζω, ἀκούσε καλά, τί θὰ πῆσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου.—Πάτερ, ὁ Ἀϊβάζ δὲν θὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ υἱός σου.

Ὁ Κιόρογλου βλέπων ὅτι ὁ Ἀϊβάζ εἶχε μαντεύσει τί τρέχει, ἐκλινε πρὸς αὐτὸν καὶ τῷ εἶπεν εἰς τὸ ὄπιόν:

— Κακὸν παιδίον! διατί δὲν θέλεις νὰ ἔλθῃς μετὰ ἐμὲ διὰ νὰ ἴδῃς τὸ ποίμνιον; Ὅα σὲ δεῖξω τέσσαρα ὠραία κλωβία προσρηγμένα εἰς τὴν βάχιν ὀναρίου, ἕκαστον τῶν ὑποίων περιέχει πολλοὺς κορυδαλοὺς, ὀρτύκια, πέρδικας μετὰ κόκκινα ποδάρια, ἀηδόνας καὶ πλῆθος πτηνῶν καλλικελεύων. Μόλις φθάσωμεν καὶ θὰ σὲ δωρήσω καὶ αὐτὰ καὶ τὰ τέσσαρα κλωβία. Ὅα τὰ κρεμπάκια εἰς τὸ ἐργαστήριόν σου, ὅπου θὰ ψάλλουν καὶ θὰ κλαδύουν ἀνατακτύτως, καὶ ὅα χαίρης ἀκούων τὸ κελᾶδῆμά των.

Ὁ δὲ Ἀϊβάζ ἐκλαυσε καὶ εἶπε:—Δὲν ἔμπορῶ νὰ μὴ συγκατατεθῶ, ἀς ὑπάγωμεν, πάτερ.—Μάλιστα, ἀς ὑπάγωμεν, παιδίον μου, ὁ φίλος ἡμῶν, ὁ Ρουσὸν βέης, θὰ ἐμποδίσῃ νὰ μὴ σὲ κρατήσουν εἰς τὰς πόλεις τῆς πόλεως. Ἄς συμπράξωμεν καὶ τινα δούλον.

Ὅτι λαβόντες τὰ χρήματα τὰ πρὸς τὴν ἀγορὰν τῶν προβάτων, ὁ Ἀϊβάζ, ὁ Κιόρογλου, ὁ Μιρ Ἰπραχίμ καὶ ὁ δούλος ἀνεχώρησαν. Ἐνα παρασάγγην μακρὰν τῆς Ὀρφας, ἐβόσκον εἰς τὸ ἕρος, περὶ τοῦ ὁποῖου εἶπομεν, ὅπου ὁ ποιμὴν ἔδωκε τὰ πρόβατά σου. Ὁ κρεμπάκις ἰδὼν μακρόθεν τὸ ποίμνιον πλήρης χαρᾶς λέγει:—Τοῦτο εἶναι τὸ ποίμνιόν σου, Ρουσὸν βέης;—Αὐτὸ εἶναι.—Ἄς ἀρχίσωμεν λοιπὸν τὴν διαπραγματεύσειν. Ἄς συμφωνήσωμεν πρῶτον τὴν τιμὴν καὶ ἔπειτα ἀς ἐξετάσωμεν πόσα εἶναι παχέα καὶ ὑγιῆ, καὶ πόσα τὰ ἰσχνὰ καὶ ἀνάπηρα.

— Ὅα κάμω ὅπως εὐαρεστεῖσαι.—Πόσα εἶναι τὰ πρόβατά σου;—Σὲ εἶπα τὸ πρῶτ' ὅτι ἔχω ἐννεακόσια πρόβατα.—Πόσα παχέα καὶ πόσα ἰσχνὰ;—Τὰ ζωντανά μου, εἴτε ἀρσενικὰ εἴτε θηλυκὰ εἶναι πάντοτε ὑγιῆ. Ὅλα μου τὰ πρόβατα εἶναι παχέα καὶ εὐρωστα. Κανὲν ἐκ τούτων δὲν ὑπερβαίνει τὸ δεύτερον ἔτος, καὶ αἱ προβατίνες δὲν ἐγέννησαν.—Καλά, ἡγόρασε αὐτὰ τὰ πρόβατα ἢ τὰ ἀνέθραψες;—Ὁ ψεύστης εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸν σκύλον, καὶ

— Ὁ ψεύστης εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸν σκύλον, καὶ

διὰ τοῦτο θὰ σὲ εἰπω τὴν ἀλήθειαν: τὰ μὲν ἡμίση ἡγόρασα, τὰ δὲ ἄλλα ἡμίση ἐγὼ αὐτὸς ἀνέθραψα.—Πόσον θὰ πωλήσῃς τὸ καθὲν;—Θέλω νὰ τὰ πωλήσω ὅλα ὁμοῦ.—Καὶ πόσα τιμῶνται;—Ἄς εἶναι κατηραμένους ὅστις λέγει τὸ ψεῦδος: ἐγὼ θὰ σὲ εἰπω γνηθὴν τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἡγόρασα πρὸς πέντε γρόσια ἕκαστον, καὶ θὰ τὰ ἀγοράσῃς πρὸς ἕξ. Πρέπει νὰ ὠφελῆθῶ τοῦλάχιστον ἐν γρόσιον. Δὲν θέλω νὰ κερδήσω περισσότερο ἀπὸ σέ.

Ἐνῶ οὕτως ἐπραγματεύοντο, ὁ Ἀϊβάζ ἠμυρᾶτο μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὰ λεγόμενα. Λέγει λοιπὸν μετὰ χαμηλῆν φωνὴν εἰς τὸν πατέρα του:—Ἐγὼ τὸν ἐμέθυσα, καὶ δὲν ἤξεύρι τι λέγει. Δὲν ἔμπορεῖ τις νὰ ἀγοράσῃ πρόβατον ὀλιγώτερον τῶν πέντε τουμάνιον. Μίτηρσε τὰ χρήματα, πάτερ, ἀνεπεροβίτσε, καὶ ἀφοῦ τὰ λάβῃ δὲν θὰ ἔμπορῆσῃ πλέον νὰ μεταμελήθῃ, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνανήψῃ.

Ὁ Μιρ Ἰπραχίμ ἀνοίξας τὸν σάκκον τῶν χρημάτων, ἐμέτρησεν αὐτὰ καὶ ἔχυσεν ὕστερον εἰς τὴν κρᾶσπεδον τοῦ ἐνδύματος τοῦ Κιόρογλου, ἵστικ βλέπων ὅτι τὰ ἡμίση τῶν χρημάτων ἐμετρήθησαν καὶ ὁ λογαριασμός ἐπροχώρει εἰς τὸ τέλος του, λέγει κατ' ἑαυτόν:—Πῶς θὰ ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τούτου τὸν πανσῶρον Τοῦρκον;—Τοιαύτην δύναμιν εἶχεν εἰς τὰς χεῖράς του, ὥστε ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ μετὰ τῶν δακτύλων του νόμισμα, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὸν τόπιν. Ἐξαλείψας οὕτω τὸν τύπον ἐνὸς γροσίου ἔβριψεν αὐτὸ μετὰ θυμὸν ἐνώπιον τοῦ κρεμπάκιου φωνάζων:—Αὐτὸ εἶναι κίβδηλον.—Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ δόλος δὲν διέφυγε τὴν οὐδέρκειαν τοῦ Ἀϊβάζ, εἶπε:—Ρουσὸν βέης ἡμεῖς δὲν εἴμεθα πλούσιοι: ἔδωκεν ἡμῖν τὰ ἡμίση τῶν χρημάτων τούτων διατί τὰ φθίρεις κικεντρῶς;—Ὁ δὲ Κιόρογλου ἐκνεύλαθεν:—Ἀϊβάζ, υἱέ μου! δὲν ἔχω μὲν μου οὔτε σφίρα, οὔτε ἀκίωνα. Οἱ ἀχρεῖοι νομισματοκόποι ἐλησμόνησαν νὰ τυπώσουν τὰ σύμβολα τοῦ σουλτάνου ἐπὶ τοῦ γροσίου καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐξοδέστω μετὰ ζήλειαν.—Λέγων τοιαῦτα ἐσηκώθη, ἔβριψεν ὅλα τὰ χρήματα κατὰ γῆς καὶ εἶπε μετὰ θυμὸν:—Ἰπάρχουν ἐκατὸν κρεμπάκια εἰς τὴν Ὀρφαν: θὰ πωλήσω εἰς ἐκεῖνους μέρος τῶν προβάτων, εἰς σὲ δὲ τὰ ἐπίλοιπα.—Καὶ ἀπεμακρόνη. Ἐπειδὴ δ' αἱ παρακλήσεις τοῦ κρεμπάκιου ὑπῆρξαν ἀνωφελεῖς, καὶ ὁ Κιόρογλου ἦτο ἔτοιμος νὰ ἀναχωρήσῃ, ὁ Μιρ Ἰπραχίμ ἀπεπισπίσε λέγει εἰς τὸν υἱόν του:—Εἶθε νὰ ἀπέθνησκας βρέφος (1) Ἀϊβάζ: ὕπαγε, τρέξε κατόπιν του, καὶ παρακάλεσέ τον νὰ ἔλθῃ νὰ τελειώσωμεν τὴν συμφωνίαν ἴσως σὲ ἀκούσῃ.

Ὁ Ἀϊβάζ εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

(1) Φράσις φιλοφρονητικὴ ἐν χρήσει παρὰ τὰς Πέρσας.

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

— Ὁ κρεμπάκις εἶδὺς ἐφθίσε τὸν Κιόρογλου, καὶ πιάσας τὰς χεῖράς του τὸν παρεκάλεσε λέγων:—Σὲ παρακαλῶ, μπάριμα μου, μὴ θυμόνης, ἐπίστρεψε.—Ὁ δὲ Κιόρογλου, προσποιούμενος ὅτι κατηλλάγη, ἐπιστρέφει, καὶ καταλαμβάνει τὴν προτέραν θέσιν. Ὅτε ἐμετρήθησαν ὅλα τὰ χρήματα εἶδεν ὅτι ἔλειπον εἰσὶ τριάκοντα τουμάνια. Ὁ κρεμπάκις λέγει:—Ρουσὸν βέης, εἶπέ τὸν ποιμένα νὰ φέ-

επεξεργασίαν αὐτοῦ ἀναθέσθαι εἰς ἄνδρα λόγιον καὶ περὶ τὴν τοιαύτην ἐνασχόλησιν ἀρμόδιον.

Τὴν ἰδέαν ταύτην ἦν προβάλλω διὰ τῆς Πανδώρας εἰς τὸ φιλόμουσον κοινὸν οὐκ ὀλίγοι νομίζω θέλουσιν ἀποδεχθῆ καὶ ἐπιδοκιμάσει. Κυλακεύομαι δὲ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἡ τοιαύτη πραγματοποίησις θέλει γενῆ οὐ μόνον ἀναγκαίου καλοῦ πάροχος, ἀλλὰ καὶ μελλόντων κοινωνικῶν ὠφελημάτων πρόξενος. Τίς, τῷ ἔντι, ἀγκυλῶν τὰ γράμματα καὶ τὴν πρόδοσιν τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας δὲν θέλει προθύμως ἀγαράσει τὰ πονήματα τοῦ Ζαλακώστου ἐκδοθέντα εἰς τὸ μόνον φιλοκάλως ἐκτετυπωμένον; Τίς, ἐάν τὸ κελὸν παράδειγμα τοῦτο δοθῆ, δὲν θέλει εὐχολῆθαι ἢ ἰδὴ δημοσιεύματα τὰ ἅπαντα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, τὴν ἔμμετρον μετάφρασιν τῆς Λίνεάδος τοῦ Βιργιλίου ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Ῥαγκαθῆ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐπιπέδην, ὡς ἤκουσα, διήγησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοιαῦτα ἄλλα ὀφίθια κληροδοτήματα λογίων ἀποθανόντων, κείμενα ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστωι.

Ἀλλὰ πρὸς ἀσφαλετέραν εἰσόδωσιν τῶν τοιοῦτων ἐθνωφελῶν ἔργων ὀφείλεται καὶ ἡ τῆς Κυβερνήσεως πρόθυμος συνδρομὴ καὶ ὤθησις, καὶ ἡ τῆς Πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου ἠθικὴ παρακίνησις, συντελοῦντος ἐν μέρει καὶ τοῦ παρ' αὐτῇ ὑπάρχοντος χρηματικοῦ κεφαλαίου πρὸς ἐμψύχωσιν αὐτῶν. Οὕτω πως δύναται νὰ ἐκτελεσθῆ ἐπιτυχῶς ὁ σκοπός, καὶ τὰ κληροδοτήματα τῶν ἀποθανόντων συγγραφέων δὲν θέλουσιν ἐπὶ τέλος ἀποβῆ τοῦ χρόνου καὶ τῆς λήθης παρανάλωμα. Χαῖρε!

Μάντισεστερ, 8 Ὀκτωβρίου 1858.

X. A. PARMENIANS.

Ἴδου ἡ περὶ τῶν ἀπάντων τοῦ Χ. Ζαλακώστα ἀγγελία τῆς χήρας αὐτοῦ.

Ἄφου μετὰ τσαῦτα παθήματα, μοῦρα σκληρὰ μοι ἐπεφύλαττε νὰ κλαύσω νεκρὸν καὶ τὸν πολυτιμον σύζυγόν μου, τὸν ἀγαθὸν καὶ πεφιλημένον μου Ζαλακώστου, δὲν ἠδυνάμην νὰ ἔχω τοῦ λοιποῦ εὐχὴν τινα ἢ πόθον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰς νόκτα δυστυχίας ταφεῖσα, παρηγορεῖν ἔχω τὴν μνήμην σου, προσκυνητήριόν μου τὸν λίθον, ὑφ' ὃν κατέκλινε τὴν ἱερὰν κεφαλὴν.

Ἀλλ' εἰς τὴν μνήμην σου ἀγίαν ὡς μύρον ἔρβουσε τὸ δάκρυον τοῦ κοινοῦ, καὶ αἱ προτροπικὴ σεβαστῶν μοι λογίων μοι ἐπιβάλλουσι νὰ ἀνακύψω τὴν ἔρημον κεφαλὴν καὶ παρὰ τὸ μνῆμα πολυθρηνητοῦ συζύγου νὰ ἀγγείλω τὴν δημοσίευσιν ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ αὐτοῦ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου με παραμυθεῖ τοῦλάχιστον ἡ ἰδέα, ὅτι πρὸς ὦραν κἂν ἀναγεννᾶται εἰς τὴν ζωὴν, καὶ συντηρεῖ ἀκόμη τὰ ἔρημα ὄρφανά του.

Διὰ τῆς συλλογῆς ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ αὐτοῦ θέλουν δημοσιεῦθαι ὡς νεκρικὴ ἀνθοδέσμη του ἄ. τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, β'. αἱ Σικαὶ τοῦ Φαλήρου, γ'. τὸ βραβευθὲν Μεσολόγγιόν του, δ'. τὸ Στόμιον τῆς Πρεβέζης, ἐπιδορωθῆν, ε'. οἱ βραβευθέντες Ἄρμα-

τωλοὶ καὶ Κλέπται, ς'. αἱ Ὀρραι, ζ'. τὸ Σπαθὶ καὶ ἡ Κορώνη, καὶ ἡ ὁ Εὐεργέτης Σίνος.

Εἰς ταῦτα δὲ θέλουσι προστεθῆ τὸ Συραπάντημα, ἡ Ἐπιθάνατος ῥοδῆ του, ὁ Θεὸς καὶ ὁ Ἐρωὸς, ἡ Ἀνθοπέλις, τὰ Δάκρυα, τὸ Φιλημά του, καὶ πᾶν ὅ,τι ὠραῖον, δι' οὗ ἡ Ὀλιβερὰ Μοῦσά του ἐποίησεν τὴν Πανδώραν.

Ἰδίως ἕως δίδεται ἡ πικρὰ εὐκαιρία τοῦ νῦν γνωρίσθαι τὸ Κοινὸν καὶ ἔργα ὅλων νῦν τῆς Μοῦσας του ἦτοι, ῥῥῥῥῥ ἕως εἰς τὴν 25 Μαρτίου, Ἐλεγεῖα καὶ σκέψεις αὐτοῦ, μετάφρασιν τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολόγγιου, τὴν Μάχην τοῦ Σοβολάκου, ἐκπεισάδιον τοῦ ἀγῶνος, τὴν Ἐλευσταίαν νόκτα τῆς Βεξίδου, δοθείσαν εἰς τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα, καὶ τελευταῖον τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Βότσαρη γεγραμμένον μετὰ τσαῦτης ἐμπνεύσεως καὶ φιλοπατρίας, ὥστε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν εἰδότην, εἶναι τὸ εὐσομώτερον ἄνθος τὸ ἀγιάζον τὴν μνήμην του.

Τὴν Συλλογὴν λοιπὸν ταύτην προσφέρω ἀπὸ μέρους τῶν ὄρφανῶν Ἐκείνου εἰς τὴν πατρίδα, διότι ὑπὲρ αὐτῆς ἐμόχθη ἐν τῇ ζωῇ, ὑπὲρ αὐτῆς ἐσκέπτετο καὶ ὀνίσκων ὁ σύζυγός μου.

Εὐδαίμων αὐτός! μεῖνεν ἕνα γεννηθεὶς πόθον, τὸν ἔρωτα τῆς Πατρίδος, παιδίον, τῇ προσέφερε τὸν βραχίονά του, ἀκμαῖος, τῆς ψυχῆς του τὰ πάθη, καὶ μετοξὺ πολέμου καὶ σκέψεως διελθὼν εἰς τάφον ἄωρον συνετρίβη. Μὲ μένει σήμερον κληρονομία πολύτιμος ἡ πενία του, καὶ τοῦ Κοινοῦ τὸ δάκρυ τὸ εἰς τὴν μνήμην του ἐκχυθὲν. Μὲ δίπλωμα τοιαύτης εὐγενείας εἰς χεῖρας, σφίγγω τὰ ὄρφανά τοῦ ἔθνικοῦ Πάρου καὶ ἐν ὀνόματί του ἐπικαλοῦμαι τὴν συνδρομὴν τῆς Πατρίδος.

Τιμὴ τοῦ βιβλίου δραχ. 5. ἡ ἐκδοσις φιλόκαλος καὶ πλουσία.

ΑΙΝΙΓΜΑ.

Εἰς τὰ νῦν τῆς θαλάσσης ἰσταμένη δὲν σαλεύω, πλὴν μετὰ τῶν ὀπλοφόρων περιτρέφω τὰ βουνά. Καὶ ἂν μ' ἀποκαταλίθης, εἰς τὸν Ὀλυμπον ἔσπεύω, ὅπου νέος αἰνοχόος θεῖον τέκταρ με κερᾶ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ἐν τῷ 204 σελ. λαδίῳ.

Σελ. 274, στήλ. α', στ. 23, Σαθῆρον γρ. Σιθῆρον, (καὶ οὕτω διὰ τοῦ ε παντοῦ), στήλ. β', στ. 24, προσήχθημεν γρ. προήχθημεν. Σελ. 276, στήλ. α', στ. 6, τῆς 45 γρ. τῆς 127, στ. 27, προσθέτεται γρ. προθέτεται, στήλ. β', στ. 42, ὄπισθ γρ. ὄπερ, στ. 49, προσθέτεται γρ. προθέτεται. Σελ. 277, στήλ. α', στ. 27, ἴνα γρ. ἴσα, — δύναται γρ. δύνηται, στ. 32, τούτω γρ. τούτω. Σελ. 278, στήλ. α', στ. 49, Τρόφιμος γρ. τρώφιμος, στ. 20, ζωᾶς γρ. ζωοῖς, στ. 26, Ρ. Μερσχοῦσίου γρ. Ριτταρσχοῦσίου. Σελ. 279, στήλ. α', στ. 7, Τόπος γρ. Τύπος, στ. 10, αἰθερίας γρ. αἰθέριας, στ. 24, παρελήθη γρ. παρελήθη. Σελ. 280, στήλ. α', στ. 4, ἀπειρήθησαν γρ. ἀπειρεθήσαν, στ. 3, φθονεῖτο γρ. φθονεῖτο, στ. 48, 1744 γρ. 1744, στ. 36, Τραγέροντος γρ. Τραγέροντος, στήλ. β', στ. 46, γινόμενας γρ. γενόμενας. Σελ. 281, στήλ. α', στ. 14, ἔλεγε γρ. ἔλεγα.